

HÂFİZLIK TARİHİNDE KAYIP BİR YÖNTEM: AMR B. UBEYD'İN *ECZÂÜ SELÂSİ Mİ'E VE SITTÎN* ADLI RİSÂLESİ (360 GÜNLÜK BİR USUL)

Hüseyin ÇELİKKOL

Arş. Gör., Çankırı Karatekin, İslami İlimler Fakültesi, Kur'an'ı Karîm Okuma ve Kıraat Ana Bilim Dalı /
Doktora Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Research. Assistant, Çankırı Karatekin University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Qur'anic Recitation and Qiraat Studies /
PhD Student, Ankara Yıldırım Beyazıt University,
Institute of Social Sciences, Department of Basic Islamic Sciences

Çankırı / Türkiye
huseyinn.celikkol@gmail.com
<https://ror.org/011y7xt38>

Mustafa AKDAĞ

Arş. Gör., Çankırı Karatekin, İslami İlimler Fakültesi, Tefsir Ana Bilim Dalı /
Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Tefsir Bilim Dalı

Research. Assistant, Çankırı Karatekin University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Tafsir /
PhD Student, Ankara University, Institute of Social Sciences,
Department of Basic Islamic Sciences, Department of Tafsir

Çankırı / Türkiye
huseyinn.celikkol@gmail.com
<https://ror.org/011y7xt38>

Atıf | Cite as

Çelikkol, Hüseyin – Akdağ, Mustafa. "Hâfızlık Tarihinde Kayıp Bir Yöntem: Amr b. Ubeyd'in *Eczâü Selâsi Mi'e ve Sittîn* Adlı Risâlesi (360 Günlük Bir Usul)".

Amasya İlahiyat Dergisi, Özel Sayı (Mart 2026): 147-183.

<https://doi.org/10.18498/amailad.1804595> | <https://aid.amasya.edu.tr>

MAKALE BİLGİLERİ | ARTICLE INFORMATION

Makale Türü:

Araştırma Makalesi

Süreç:

Gönderim Tarihi: 15 Ekim 2025

Kabul Tarihi: 13 Şubat 2026

Yayınlanma Tarihi: 25 Mart 2026

Hakemlik Süreci:

Bu makale, editöryal ön değerlendirmeyi takiben çift taraflı kör hakemlik süreci kapsamında en az iki dış hakem ve bir iç hakem tarafından değerlendirilmiştir.

Benzerlik Taraması:

Makale, intihal tespit yazılımları (İntihal.net / Turnitin / iThenticate) kullanılarak taranmıştır.

Araştırma Etiği Beyanı:

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine riayet edilmiş; yararlanılan tüm kaynaklar eksiksiz biçimde kaynakçada belirtilmiştir.

Yapay Zeka Etik Beyanı:

Yazarlar, bu makalenin hazırlanması sırasında yapay zeka tabanlı hiçbir araç veya uygulamanın kullanılmadığını beyan ederler. Tüm içerik, yazarlar tarafından kabul görmüş bilimsel araştırma yöntemleri ve etik standartlara uygun olarak üretilmiştir.

Etik Kurul Onayı:

Bu çalışma, etik kurul onayı gerektirmeyen nitelikte olup veriler literatür taraması ve yayımlanmış kaynaklara dayanmaktadır.

Yazar Katkıları:

Araştırma Tasarımı: HÇ (%50) – MA (%50) | Veri Toplama: HÇ (%50) – MA (%50) | Veri Analizi ve Yorumlama: HÇ (%40) – MA (%60) | Makalenin Yazımı: HÇ (%60) – MA (%40) | Revizyon ve Yayına Hazırlık: HÇ (%50) – MA (%50).

Çıkar Çatışması Beyanı:

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

Finansman Bilgisi:

Bu araştırma için herhangi bir fon, hibe veya finansal destek alınmamıştır.

Telif Hakkı ve Lisans:

Yazarlar, yayımlanan çalışmalarının telif hakkını muhafaza eder. Bu çalışma CC BY-NC 4.0 lisansı kapsamında yayımlanmaktadır.

Etik Bildirim:

ilahiyatdergi@amasya.edu.tr | <https://dergipark.org.tr/tr/pub/amailad/policy>

Article Type:

Research Article

Article History:

Received: 15 October 2025

Accepted: 13 February 2026

Published: 25 March 2026

Peer Review:

Following an initial editorial screening, this article was evaluated through a double-blind peer review process by at least two external reviewers and one internal reviewer.

Plagiarism Check:

The manuscript was screened for plagiarism using similarity detection software (İntihal.net / Turnitin / iThenticate).

Ethical Statement:

The authors confirm that this study was conducted in accordance with the principles of academic research and publication ethics, and that all sources used are appropriately cited.

Artificial Intelligence Ethical Statement:

The authors declare that no AI-based tools or applications were used during the preparation of this manuscript. All content was produced by the authors in compliance with accepted scholarly research methods and ethical standards.

Ethics Committee Approval:

This study does not require ethics committee approval, and the data are based on a literature review and published sources.

Author Contributions:

Study Design: HÇ (50%) – MA (50%) | Data Collection: HÇ (50%) – MA (50%) | Data Analysis and Interpretation: HÇ (40%) – MA (60%) | Manuscript Writing: HÇ (60%) – MA (40%) | Revision and Submission Process: HÇ (50%) – MA (40%).

Conflict of Interest:

The authors declare no conflict of interest.

Grant Support:

This research received no specific grant from any funding agency, commercial entity, or non-profit organization.

Copyright & License:

The authors retain the copyright of their work. This article is published under the CC BY-NC 4.0 license.

Complaints:

ilahiyatdergi@amasya.edu.tr | <https://dergipark.org.tr/tr/pub/amailad/policy>

Öz

Kur'an'ın nüzulünden itibaren başlayan hâfızlık eğitimi tarihinde, ezberleme yöntemlerine dair çeşitli usuller geliştirilmiştir. Sûre sûre ezberlemek veya cüz cüz ezberlemek, Mushaf tertibine göre ezberlemek, Mushaf tertibinin aksi istikametinde ezberlemek, her cüzün son sayfalarından başlayıp ilk sayfalarına doğru sırasıyla ezberlemek bu usullerden bazılarıdır. Ayrıca Kur'an, erken dönemlerden itibaren harf veya kelime sayısına göre muhtelif şekillerde tasnif edilmiş ve bu hususta iki, üç, dört, beş, altı, yedi, sekiz, on ve daha fazla taksimatlarla tabi tutulmuştur. Hicrî ikinci asırda Halife Mansûr'un (öl. 158/775) talebi üzerine Amr b. Ubeyd (öl. 144/761), bir yıl içinde ezberlenebilmesi amacıyla Mushaf'ı 360 güne ayırmış, ilk etapta on iki cüze ayırdığı her bir bölümü birleştirip toplamda 30 cüz ve 60 hizb şeklinde kategorize etmiştir. Amr bu taksiminde, gramer/mana yahut konu bütünlüğünü değil, harf ya da kelime sayısını esas almıştır. Nitekim Kur'an'ın harf veya kelime sayısına göre yapılan tasnifleriyle Amr'ın söz konusu taksimi arasında büyük oranda benzerlik mevcuttur. Halen mahtut olan ve Amr'a nispet edilen Eczâü Selâse Mi'e ve Sittîn adlı risâle de işte bu ayrımla ilgilidir. Kaynaklarda Amr b. Ubeyd'in eserleri arasında zikredilmeyen söz konusu risâle günümüze ulaşmıştır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla, bu yazma nüshada yer alan taksime ilk defa Sehâvî (öl. 643/1245) değinmiştir. Günümüzde ise Fuat Sezgin mevzubahis risâleden söz etmiş ve risâlenin başında yer alan rivayeti dikkate alarak eseri Amr b. Ubeyd'e nispet etmiştir. Her ne kadar klasik literatürde Amr'a bu isimde bir eser nispet edilmese de onun pek çok hutbe ve risâlesinin varlığından söz edilmesi, ayrıca Sehâvî'nin eserinde bu taksimi Amr'a nispet etmesi ve kataloglarda söz konusu risâlenin ona atfedilmesi eserin Amr'a ait olduğu hususunda bir şüphenin bulunmadığı yönünde bir kanaate sevk etmektedir. Bu yazının amacı, bir hâfızlık usulü olarak pek bilinmeyen ve yaygınlaşmamış olan bir metodu ve bu metottan bahseden mahtut bir risâleyi gün yüzüne çıkarmak ve diğer hâfızlık yöntemleriyle karşılaştırarak bu metodu avantajları ve dezavantajları açısından mukayese etmektir. Çalışmada kavramsal analiz, dokuman analizi, literatür taraması ve mukayeseli analiz gibi teknikler kullanılmıştır. Netice itibarıyla Kur'an'ın, bir yıl içerisinde ezberlenmesini kolaylaştırmak amacıyla ilk defa Amr b. Ubeyd tarafından 360 bölüme ayrıldığı ve Amr'ın bu taksimi yaparken Kur'an'ı ilk kez harf veya kelime sayısına göre otuzlu cüzlere ve altmışlı hizblere ayırdığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kırâat, Hâfızlık, Amr b. Ubeyd, Eczâü Selâsi Mi'e ve Sittîn, Yöntem.

A Lost Method in the History of Qur'an Memorization: 'Amr b. 'Ubayd's Treatise *Eczâü Selâsi Mi'e ve Sittîn* (The 360-Day Method)

Abstract

Since the revelation of the Quran, various methods have been developed for memorization in the history of Quranic education. Some of these methods include memorizing surah by surah or juz by juz, memorizing according to the order of the Mushaf, memorizing in the reverse order of the Mushaf, and memorizing sequentially from the last pages of each juz to the first pages. Moreover, from early times, the Qur'an has been classified in various ways according to the number of letters or words, and in this regard, it has been divided into two, three, four, five, six, seven, eight, ten, and more sections. In the second century of the Hijra, at the request of Caliph al-Mansûr (d. 158/775), 'Amr b. 'Ubayd (d. 144/761) divided the Mushaf into three hundred and sixty sections so that it could be memorized within a year.

Initially dividing it into twelve parts, he later combined these to form a categorization of thirty juz and sixty hizb. In his division, 'Amr did not prioritize grammatical, semantic, or thematic coherence; rather, he based his method on the number of letters or words. Indeed, there is a high degree of similarity between 'Amr's division and the classifications of the Qur'an based on the number of letters or words. A manuscript treatise attributed to him, titled *Eczâü Selâse Mi'e ve Sittîn* deals precisely with this division. Although this treatise is not listed among 'Amr b. 'Ubayd's works in traditional sources, the manuscript has survived to the present day. As far as can be determined, al-Sakhâwî (d. 643/1245) was the first to mention the division found in this manuscript. In contemporary times, however, Fuat Sezgin has made reference to the aforementioned treatise and, based on the narration at its beginning, attributed it to 'Amr b. 'Ubayd. Although no work by this name is attributed to Amr in classical literature, the fact that many of his sermons and treatises are mentioned, and the fact that al-Sakhâwî attributes this division to Amr in his work and that the treatise in question is attributed to him in catalogs, leads to the conclusion that there is no doubt that the work belongs to 'Amr. The aim of this study is to bring to light a method that is not well known or widespread as a method of memorization and a manuscript treatise that mentions this method, and to compare this approach with other memorization methods in terms of its advantages and disadvantages. In this context, techniques such as conceptual analysis, document analysis, literature review, and comparative analysis were used in the research. It was concluded that the Quran was first divided into three hundred and sixty sections by Amr b. Ubayd to facilitate its memorization within a year, and that Amr divided the Quran into thirty juzs and sixty hizbs for the first time based on the number of letters or words.

Keywords: Qirâ'ât, Memorization of the Qur'an, 'Amr ibn 'Ubayd, *Eczâü Selâsi Mi'e ve Sittîn*, Method.

Giriş

Kur'an'ın muhafazası, nâzil olduğu dönemden itibaren İslâm toplumu için öncelikli bir mesele olmuştur ve bu muhafaza, hıfz ve kitâbet olmak üzere iki temel yöntem üzerinden gerçekleştirilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.), Cebrâil (a.s.) aracılığı ile kendisine indirilen Kur'an âyetlerini ezberlemiş, ardından sahâbeye bu âyetleri öğretmiştir. Sahâbe de vahyin ilk dönemlerinde Kur'an'ı hem ezber yoluyla hem de kitâbet vasıtasıyla kayıt altına almıştır.¹ Hz. Peygamberin vefatından sonraki dönemde Kur'an'ın muhafazası noktasında hafızlık meselesine ihtimam gösterilmiştir. Bu minvalde Kur'an hıfzı zamanla bireysel gayretten öteye geçerek müesseseleşme sürecine girmiş ve çeşitli hâfızlık sistemleri ve bu sistemlerin esas aldığı taksimatlar varlık kazanmıştır. Söz konusu bu sistemler, tarihi süreç içerisinde dönemlere göre farklılık gösterse de ağırlıklı olarak klasik taksim şeklinde nitelendirilen cüz ve hizb esaslı taksimat üzerinden uygulanmıştır. Bununla birlikte, klasik taksimin dışında kalan ve literatürde yeterince ele alınmamış olan alternatif hâfızlık sistemlerinin varlığı da dikkat çekmektedir. Bu çalışma, literatürde bugüne kadar kapsamlı bir incelemeye konu edilmemiş olmakla birlikte özgün bir hâfızlık sistemi olarak değerlendirilmesi mümkün görünen bir usulü incelemektedir. İncelenecek bu usul, Amr b. Ubeyd'e isnat edilen ve Kur'an'ı 360 bölüme taksim eden *Eczâû şelâsi mi'e ve sittîn* başlıklı bir yazma risalede ele alınmaktadır.

Tespit edilebildiği kadarıyla risâle üzerine yapılmış müstakil bir çalışma bulunmamaktadır. Ancak bazı klasik kaynaklarda ve son dönem çalışmalarda böyle bir risalenin varlığından söz edilmiştir.² Bu bağlamda

¹ Bu yazım faaliyetinin sahâbenin tamamını kapsamadığını, Hz. Peygamber'in bu eylem için ashâb arasından bazı kimseleri vahiy kâtibi olarak görevlendirdiğini ifade etmek gerekir. Ayrıca Hz. Peygamber, nâzil olan âyetlerin ne şekilde ve hangi sûreye yazılması gerektiğini de vahiy katiplerine bildirmiştir. Ebû Şâme el-Makdisî, *el-Mürşidü'l-vecîz ilâ 'ulûm tete'alleku bi'l-Kitâbi'l-'Azîz*, thk. Tayyar Altıkulaç (Beyrut: Dâru Sâdır, 1975), 33; Muhammed Abdülazîm ez-Zürkânî, *Menâhilü'l-'irfân fi 'ulûmi'l-Kur'ân* (Matbaatü İsa el-Babi el-Halebi, ts.), 1/366-367; Mehmed Emin Maşalı, *Kur'an'ın Metin Yapısı* (Ankara: OTTO Yayınları, 2015), 44; İrfan Çakıcı, "Kur'an'ın Korunmasında Hıfz ve Kitabet", *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 11/2 (2019), 587; Abdulhekim Ağırbaş, "Hz. Peygamber Döneminde Kur'an/Kırâat Eğitim-Öğretimi", *Dârü'lhadîs İslami Araştırmalar Dergisi* 1 (2021), 104. Meselenin hıfz boyutuna, hafızlığın tarihsel sürecinin ele alındığı bölümde değinilecektir.

² Alemüddîn es-Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ' ve kemâlü'l-ikrâ'*, thk. Abdü'l-Hak Abdü'd-Dâim

makalenin amacı; içeriği, teorisi ve yöntemi üzerinden risalenin mahiyetini ortaya koymak, Amr b. Ubeyd'e nispetini tespit etmek, risâlede ortaya konan hâfızlık sistemini klasik hâfızlık sistemleriyle karşılaştırarak literatürdeki konumuna dikkat çekmek ve risâleyi kapsamlı bir incelemeye tabi tutarak literatüre kazandırmak olarak ifade edilebilir. Bu amaçlar doğrultusunda dört ana başlıktan oluşan çalışmanın ilk başlığında hâfızlık kavramının lügavî ve istilâhî tanımlarına yer verilecek, ikinci başlıkta hâfızlık olgusunun tarihsel gelişimi ve değişimi dönemler üzerinden incelenerek günümüzdeki uygulamalara değinilecektir. Üçüncü başlıkta Amr b. Ubeyd'in hayatına, ilmi kişiliğine ve eserlerine kısaca temas edilecektir. Dördüncü başlıkta ise araştırmamızın temel kaynağı olan ilgili risâle, aidiyet, nüsha bilgisi ve içerik yönünden ele alınacak, ayrıca Amr b. Ubeyd'in yapmış olduğu hâfızlık taksimatı gün gün tablo üzerinden gösterilecektir. Sonuç kısmında ise elde edilen bulgular sıralanacaktır.

1. Kavramsal Çerçeve

Hâfız kelimesinin anlam çerçevesini çizmeden önce bu kelimenin kökünü oluşturan h-f-z “حفظ” fiilinin mastar formu olan “hıfz” kavramı üzerinde durmak gerekmektedir. Lügatte hıfz, bazen anlama yolu ile elde edilen bilginin zihinde yerleşip sabit kalmasını sağlayan zihinsel bir meleke olarak tanımlanırken bazen de bir şeyin zihinde muhafaza edilmesi anlamında kullanılmaktadır. Bu kavram, gözetme, ilgilenme ve koruma fiilleriyle de ilişkilendirilmiştir.³ Bu kelimenin zıddı ise Arapçada nisyân şeklinde geçmektedir.⁴ Lügavî açıdan hıfz lafzı ayrıca idrak edilen

Seyfü'l-Kâdî (Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 1999), 1/453; Fuat Sezgin, *Geschichte des arabischen Schrifttums* (Leiden: Brill, 1967), 1/597; Josef van Ess, *Theologie und Gesellschaft im 2. und 3. Jahrhundert Hidschra* (Berlin - New York: Walter de Gruyter, 1991), 2/300; İbrahim Köç, *Mu'tezile'nin Tarihsel Gelişiminde Amr b. Ubeyd'in Yeri* (Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023), 94-95; Mehmet Kara, *Sayısal Boyutuyla Kur'an Metni Addu'l-Ây İlmi* (İstanbul: İFAV, 2024), 108-109. *Cemâlü'l-kurrâ'* adlı eserde diğer çalışmalara nazaran yazma nüsha daha detaylı ele alınsa da bu kitabın ilgili bölümü de nüshayı tam olarak anlamlandırmada yetersiz kalmaktadır. Risâlenin Amr b. Ubeyd'e Aidiyeti başlığı altında söz konusu bölüme ayrıca yer verilecektir.

³ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnan ed-Dâvûdî (Dimeşk: Daru'l Kalem, 1992), 244.

⁴ İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab* (Beyrut: Daru Sâdır, 1993), 7/441.

görsellerin zabtı, tekrar ile canlı tutmak, gafletin azlığı olarak da anlandırılmaktadır.⁵

Bu bağlamda hâfız kavramı etimolojik açıdan Arapça bir kelime olup, h-f-z “حفظ” sülâsî kökünden türeyip isim olarak korumak, muhafaza etmek, ezberlemek, saklamak; sıfat olarak ise hatırlayan, gaflete düşmeyen, koruyan, gözetip kollayan ve yöneten anlamlarında kullanılmaktadır.⁶ Morfolojik açıdan değerlendirildiğinde hâfız kelimesi ismi fâil vezninde olup benzer kullanımla koruyan, muhafaza eden anlamlarına gelmektedir. Lügatte bu kelimenin çoğulu huffâz şeklinde geçmektedir.⁷

Hâfız kavramının ıstılâhî kullanımında en genel tanımı ise “Kur'an'ı baştan sona ve eksiksiz ezberleyen kimse” şeklindedir.⁸ Bu doğrultuda Kur'an'ı ezberleyen kimseler için farklı terimlerin de istihdam edildiği görülmektedir. Özellikle Kur'an'ın indirildiği ilk dönemlerde bir kısmını ya da tamamını ezberleyenleri nitelendiren “cem” kelimesi bu minvalde kaynaklarda zikredilmektedir. Hadis ve tabakât kaynaklarında Hz.

⁵ Seyyid Şerîf Cürcânî, *Kitâbu't-Ta'rîfât*, thk. Heyet (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l İlmiyye, 1403/1983), 89; Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, thk. Muhammed Avd Mir'ab (Beyrut: Dâru lhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 2001), 4/265. Kelimenin lügavî tanımı için ayrıca bk. Mehmet Dağ - İbrahim Tetik, *Nüzûl Dönemi Kur'an Tarihi Rivayet Merkezli Bütüncül Bir Okuma* (İstanbul: KURAMER Yayınları, 2023), 130.

⁶ İsmail b. Hammad el-Cevherî, *Tâcu'l-luğa ve sıhâhu'l-Arabîyye*, thk. Şihabüddin Ebû Amr (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1407/1987), 1/224; İsfahânî, *el-Müfredât*, 245; İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 7/441. Ayrıca bk. Yaşar Kurt, “Kur'an'ın Korunmasında Hâfızlık Müessesesi”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/22 (2012), 230; Hatice Şahin Aynur, “Kur'an Hıfzı” *Geleneği ve Günümüzdeki Uygulama Biçimleri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), 24; Çakıcı, “Kur'an'ın Korunmasında Hıfz ve Kitabet”, 584; Hülya Baştürk, “İlk Dönem Hafızlığının Günümüzdeki Hâfızlık Eğitimi ile Karşılaştırılması”, *Genç Akademisyenler Birliği Sosyal Bilimler Dergisi* 2/1 (2022), 148; Betül Özden, *Hâfızlık Olgusu ve İnsan Üzerindeki Etkileri* (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024), 5.

⁷ Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, 4/265.

⁸ Muhammed Nâsirüddin el-Elbânî, *es-Silsiletu's-sahîha* (Riyad: Mektebetü'l-Me'arif, ts.), 5/281; Bk. Abdullah Emin Çimen, “Hâfızlık Müessesesi, Ülkemizdeki Hâfızlık Çalışmalarıyla İlgili Bazı Değerlendirmeler ve Hafızlığın Sağlamlaştırılmasında Bir Metot Denemesi”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 18 (2007), 95; Kurt, “Kur'an'ın Korunmasında Hâfızlık Müessesesi”, 230; Nihat Temel, *Kıraat ve Tecvid İstilahları* (İstanbul: İFAV, 2018), 70; Yavuz Fırat, *Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2018), 104; Dağ - Tetik, *Nüzûl Dönemi Kur'an Tarihi*, 131.

Peygamber döneminde Kur'an'ı cemedeler ifadesinin geçtiği bölümlerde zikredilen sahâbî isimleri dikkate alındığında bu görüş ağırlık kazanmaktadır.⁹ Hâfız kavramı için ayrıca kârî/kurrâ, mukrî, hâmil, hâmilü'l/hameletü'l-Kur'ân, ehlü'l-Kur'ân ve sahibü'l-Kur'ân gibi lafızlar kullanılmaktadır.¹⁰

Kur'an'da h-f-z kökünden türeyen kelimeler hâfız, hafız, mahfûz, el-hafeza gibi farklı vezinlerde kırk iki âyette bulunmaktadır. Söz gelimi, insan odaklı bir yaklaşımla değerlendirildiğinde bu kelimelerden hâfız; koruyup gözetmek, muhafaza etmek, bilmek, namaz kılmak, had ve sınırları bilmek, ırz ve namusu korumak gibi anlamlarda kullanılırken hafız; koruyan, sakınan, muhafaza eden, muhafızlık ve bekçilik yapan anlamlarına gelmektedir. Mahfûz ise iki yerde geçmekle birlikte saklanmış, muhafaza edilmiş, kötü, çirkin fiillerden uzak tutulmuş gibi manalarda kullanılmaktadır.¹¹

Bu tanımlamalardan sonra hâfızlık geleneğinin tarihi arka planını ve günümüzde dünyanın çeşitli bölgelerinde hâfızlık uygulamalarına da kısaca değinilecektir. Böylelikle Amr b. Ubeyd'e nispet edilen söz konusu yazma risâledeki hâfızlık metodunun gelenek içerisindeki konumunun tespitine çalışılacaktır.

2. Hâfızlık Geleneğinin Tarihsel Süreci ve Günümüzdeki Uygulamalar

Bilindiği üzere Kur'an'ın nazil oluş sürecinin başından itibaren âyetlerin ezberi doğrudan dönemin İslâm toplumunun bir pratiği olarak temayüz etmiştir. Hz. Peygamber bu bağlamda ilâhî vahyi hem vahiy kâtiplerine yazdırmış hem de sahâbeye ezberletmiştir. Onun namazlardaki Kur'an tilâveti, vahiy geldiğinde nâzil olan âyetleri hemen

⁹ Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî* (Dimeşk: Dâru Tavki'n-Necât, 2001), 6/187 (Hadis No: 5003); İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ (Beyrut: Daru'l Kütübü'l İlmiyye, 1410/1990), 2/271; Bedrüddîn el-Aynî, *Umdetu'l-kârî şerhu sahîhi'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.), 12/272.

¹⁰ Şahin Aynur, *Kur'an Hıfzı*, 25-26; Kurt, "Kur'an'ın Korunmasında Hâfızlık Müessesesi", 231; Çimen, "Hâfızlık Müessesesi", 94-95; Baştürk, "İlk Dönem Hafızlığının Günümüzdeki Hâfızlık Eğitimi ile Karşılaştırılması", 148. Kavramların detaylı açıklaması için ayrıca bk. Dağ - Tetik, *Nüzûl Dönemi Kur'ân Tarihi*, 139-146.

¹¹ Bk. Abdülbâkî Muhammed Fuad, *el-Mu'cemü'l-müfreh li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Kâhire: Dâru'l-Kütübü'l-Misriyye, 1945), 207-208. Ömer Aslan, *Kur'an'da Hıfz Kavramı* (İstanbul: Asitan Kitap, 2018), 26-27; Özden, *Hafızlık Olgusu ve İnsan Üzerindeki Etkileri*, 7.

ashâba okuması ve belirlediği isimlere yazdırması, bilhassa genç olanları teşvik etmesi bu geleneğin oluşmasındaki yapı taşlarıdır. Ancak bu hıfz ameliyesi ya da Kur'an âyetlerinin tamamının ezberlenmesi sahâbenin tümünü kapsamamaktadır. Kimisi bazı âyet ve sûreleri ezberlerken kimisi de Kur'an'ın tamamını hıfzetmiştir.¹² Bu çerçevede Hz. Peygamber döneminde Kur'an'ın tamamını ezberleyen yahut Kur'an kırâati noktasında ön plana çıkan isimlerin sayısı hakkında kaynaklarda çeşitli bilgiler yer alsa da bu sayının kırk civarında olduğu görülmektedir.¹³ Sahâbenin ezber uygulaması, bir mecliste bir sahâbînin on âyeti okuması ve diğerlerinin dinlemesi, devamında bir başka sahâbînin farklı on âyeti okuması ve orada bulunanların dinlemesi şeklinde gerçekleşmiş olduğu kaynaklarda zikredilmiştir.¹⁴ Ayrıca sahâbenin, Hz. Peygamberden öğrendiği on ayetin içerdiği ilmi ve ameli yönleri tam olarak öğrenmedikçe ve hayatlarına tatbik etmedikçe sonraki on âyete geçmedikleri ifade edilmiştir.¹⁵ Bununla birlikte söz konusu her on âyette mana bütünlüğü dikkate alınmıştır. Bugün aşır olarak isimlendirilen Kur'an'daki anlam bütünlüğü bulunan parçaların bu bağlamda sahâbe dönemine dayandığı ifade edilmektedir.¹⁶ Kur'an eğitim ve öğretimi, mekân açısından bu dönemde risâletin Mekke döneminde Dârü'l-Erkâm'da, Medîne'de ise Mescid-i Nebvî başta olmak üzere Suffe ve diğer mescitlerde sürdürülmüş, Dârulkurrâ ismiyle kurulan Mehreme b. Nevfel'in (öl. 54/674) evindeki Kur'an eğitim mekânı gibi bazı evler de Kur'an eğitimi için teşrif edilmiştir.¹⁷

¹² İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a fi'l-kırâât*, thk. Şevkî Dâyf (Kâhire: Dârü'l-Meârif, 1980), 5.

¹³ Makdisî, *Mürşidü'l-vecîz*, 40-42; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-âşr*, thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ' (Beyrut: Daru'l Kütübî'l İlmiyye, ts.), 1/6. Ayrıca bk. Abdulhekim Ağırbaş, *Kırâat Eğitim-Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 33-34.

¹⁴ İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ*, thk. Bergstraesser (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l- İlmiyye, 2006), 1,410; Ağırbaş, "Hz. Peygamber Döneminde Kur'an/Kırâat Eğitim-Öğretimi", 96.

¹⁵ Muhammed Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtibu'l-idâriyye nizâmü'l-hükûmeti'n-Nebeviyye* (Beyrut: Daru'l-Erkâm, ts.), 2/190.

¹⁶ Cebeci Suat, "Kur'an Öğretim Geleneği Olarak Hâfızlık Eğitimi", *Diyanet İlmi Dergi* 46/4 (ts.), 18.

¹⁷ Mustafa Kara, "Hâfızlık-Meal/Tefsir İlişkisi", *Çeşitli Yönleriyle Hafızlık Eğitimi*, ed. Hatice Şahin Aynur (İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları Ensar Neşriyat, 2021), 143; Çimen, "Hâfızlık Müessesesi", 102; Ağırbaş, *Kırâat Eğitim-Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar*, 34-35.

Sahâbe sonrası tâbiûn ve tebeu't-tâbiîn dönemlerinde hâfızlık daha kapsamlı bir boyut kazanmıştır. Mekke, Medine, Kûfe, Basra, Şâm gibi dönemin önemli ilim merkezlerinde kırâat ekolleri oluşmaya başlamış dolayısıyla hâfızlıkta bu gelişmeler içerisinde kendisine yer bulmuştur. Bu devirde hâfızlık, bireysel bir ezber uğraşı olmaktan çıkmış kırâat ilmi ile irtibatlı bir disiplin şeklinde icra edilmeye başlanmıştır. Daha şâmil bir ifadeyle kırâatin bir ilim olarak kendisini göstermeye başlaması ile birlikte hâfızlık, tek bir kırâat imamının kırâati üzerinden Kur'an'ın hıfzının yapılmasından ziyade, farklı imamların mütevâtir kırâatleri çerçevesinde şekillenen bir hüviyete bürünmüştür. Bu bağlamda Kur'an'ın hıfz geleneği içerisinde Emevîler dönemi farklı kırâat vecihlerinin sistematik bir boyut kazandığı, Kur'an'ı ezberleyen ya da mütevâtir kırâatleri okumayı öğrenen kimselere icâzetnâmelerin verildiği bir dönem olmuştur.¹⁸

Abbâsiler dönemi ise Kur'an kırâati ve hâfızlık için kurumsallaşmanın görüldüğü bir dönem olarak temayüz etmiştir. Bu devirde Kur'an öğretimi için küttâb adı verilen mektepler açılmış, hâfızlık çocukların eğitiminde bir basamak mesabesinde kabul görmüştür. Emevîler zamanında da örnekleri görülen küttâblarda Kur'an hıfzı, hocanın okumuş olduğu âyetleri sürekli tekrar etmek suretiyle ezberlemeye dayanmaktadır. Bu bağlamda hıfz ameliyesinde, öncelikle Fâtihâ sûresi ezberletilmiş, ardından Nâs sûresinden Bakara sûresine doğru olacak şekilde sondan başa gidilmek suretiyle bir yol takip edilmiştir.¹⁹ Yöntem olarak ise arz ve telakki usulleri esas alınmıştır. Buna göre telakki kısmını hocanın ezberlenecek bölümü okuması ve öğrencilerin dinlemesi oluştururken, arz kısmı ise öğrencinin ezberlemiş olduğu âyeti, bölümü tashih için hocasına sunmasından ibarettir.²⁰

Selçuklu döneminde ise küttâbların yerine daha kurumsal bir yapı arz eden medreseler üzerinden hafızlık ve kırâat eğitimi sürdürülmüştür. Bu bağlamda Kur'an, kırâat ve hâfızlık eğitiminin gerçekleştirildiği dâru'l-kurrâ ya da dâru'l-huffâz adında medreseler kurulmuştur. Bunların ilk

¹⁸ Şahin Aynur, *Kur'an Hıfzı*, 44; Kara, "Hâfızlık-Meal/Tefsir İlişkisi", 146. Meselenin kırâat ilmi boyutuna çalışmanın kapsamı gereği değinilmeyecektir.

¹⁹ Şahin Aynur, *Kur'an Hıfzı*, 47.

²⁰ Mehmet Mahfuz Söylemez, "İslam'ın Erken Dönemlerinde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri", *Dini Araştırmalar* 5/13 (2002), 67.

örneği 1001 tarihinde kurulan Reşâiyye Dâru'l-Kurrâ'sıdır. Osmanlı Devleti'nde ise Sıbyan Mektebi'nden sonra Selçuklu döneminde de eğitim faaliyetleri içerisinde yer alan dâru'l-huffâz ya da birtakım tarihçilere göre dâru'l-kurrâ adlı medreselerde hâfızlık eğitimi yapılmıştır.²¹ Ancak bazı araştırmacılara göre dâru'l-kurrâ müessesesi dâru'l-huffâzın bir üst mertebesinde ihtisas düzeyinde eğitim veren mekânlardır.²² Sıbyan mektebi ise Abbâsiler döneminde bulunan küttâb isimli kurumların karşılığı olarak ifade edilmiştir.²³

Osmanlı döneminde hâfızlık eğitimi uygulaması noktasında birden fazla yöntem görülmektedir. Medreseye getirilen bir öğrenci Kur'an okumayı öğrendiğinde hâfızlığa başlatılır, önce yarım sayfa ezber vermesi istenirdi. Zamanla bu yarım sayfa artarak iki, üç sayfalara kadar çıkabilmekteydi. Öğrenci ezberlemiş olduğu kısmı sınıfça beraber yapılacak talim dersinden önce hocasına arz ederdi.²⁴ Bir başka yöntemle göre hâfızlığa başlamadan önce Kur'an'ı yüzünden okumayı öğrenen talebe harfleri de öğrenerek besmeleyi veya Kur'an'dan bir âyeti yazmayı öğrenirdi. Reşîme ismi verilen bu usulde hoca öğrencinin yazmış olduğu bölümleri inceler, imla hatası olup olmadığını kontrol eder ve bir sonraki aşamada Fâtihâ sûresini yazmasını isterdi. Daha sonra Nâs sûresinden başlayarak Nebe sûresine kadar yazar ve ezberler böylelikle Amme cüzünü bitirdi. Amme cüzünden sonra Mürselât sûresinden başlayarak Mülk sûresine doğru yazım ve ezberleme işlemi devam ederdi. Aynı usul ile geriye doğru bütün cüzleri tamamlayan öğrenci Kur'an hıfzını hitama erdirmiş olurdu.²⁵ Ancak Osmanlı döneminde yaygın şekilde uygulanmış klasik hâfızlık modeline göre öğrenci her cüzün son sayfasından başlamak suretiyle otuz cüzü tamamlar. Ardından başa döner. Bir önceki turda ezberlemiş olduğu sayfayı da tekrar etmek suretiyle bu sayfanın bir öncesinde bulunan sayfayı aynı usulle ezberleyerek otuz cüzü bu şekilde bitirir. Bu durumda her cüzden ikişer sayfa tamamlanmış olur. Öğrenciye algılama, zekâ vb. durumuna göre başlayacak olduğu yeni turda birden

²¹ Rahime Kuloğlu - Faruk Kanger, "Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesinin Yönetimsel Açıdan Değerlendirilmesi", *Usul İslam Araştırmaları* 38/38 (2022), 146.

²² Çimen, "Hâfızlık Müessesesi", 112.

²³ Şahin Aynur, *Kur'an Hıfzı*, 55.

²⁴ Kuloğlu - Kanger, "Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesinin Yönetimsel Açıdan Değerlendirilmesi", 147.

²⁵ Şahin Aynur, *Kur'an Hıfzı*, 57.

fazla sayfa da verilebilir. Bu usul cüz taksimatı esasına dayanmaktadır. Günümüzde Türkiye'deki en yaygın hâfızlık sistemi bu şekilde gerçekleştirilmektedir.

Bugün dünyanın farklı coğrafyalarında çeşitli şekillerde hâfızlık yapılmaktadır. Bunlara birkaç örnek vermek yerinde olacaktır. Mesela Suudi Arabistan'da hâfızlık Nâs sûresinden başlayarak geriye doğru yapılmaktadır. Ürdün'de okul çağına gelen çocuklar hâfızlığa 29. veya 15. cüzden yahut Bakara sûresinden başlayabilmektedirler. Okulla birlikte yapılan hâfızlıkta ise ezberlenmesi kolay olduğu düşünülen Rahmân, Mülk, Duhân gibi sûreler öncelikli olarak ezberlenir. Bunun yanında sadece kurslarda yürütülen ve tefsire dayalı yapılan, haftanın üç günü günde 2,5 sayfa olmak üzere toplamda 7,5 sayfanın ezberletildiği hâfızlık yöntemleri de mevcuttur. Suriye'de Bakara sûresinden başlamak kaydıyla Nâs sûresine doğru atlamadan hâfızlığın yapıldığı bir sistem görülmektedir. Bu sistemde başlarda günde iki, üç sayfa ezber istense de özellikle ikinci cüze gelindiğinde artık öğrenci alışmış olacağından günde beş sayfalara varan ezberler istenebilmektedir. Suriye'deki bir başka sisteme göre öğrenci, ezber yapmaya 30. cüzden başlayarak Yâsîn sûresine kadar her bir sûrenin başından sonuna doğru olacak şekilde bir sıra takip etmektedir. Bu bölüm bittikten sonra Bakara sûresine dönüşmekte ve sıra ile ezbere devam edilmektedir. Mısır'da hâfızlığa başlamaya istidat gösteren öğrenci Fâtihâ sûresinden başlayarak ilk gün gücünün yettiğince ezber yapar. Bunun haricinde ilk ve ortaokullarda da hâfızlık yapılmaktadır. Buna göre öğrenci 30. cüzden ezber yapmaya başlamakta, ilk altı cüz ezberlenmekte daha sonra sûre sûre olacak şekilde hıfz ameliyesi devam etmektedir. Somali'de ise Nâs sûresinden Mushaf'ın başına doğru ezber yapılmakta, hâfızlık tamamlandığında baştan sona doğru tekrar edilmektedir. Endonezya'da ilkokul aşamasında ilk yıl dört cüz sonraki yıllarda altışar cüz ezberlenmektedir. Ortaokul ve lise aşamasında ilk yıl otuzuncu, birinci ve ikinci cüz, sonraki yıl üçüncü cüzden devam edilerek her yıl üçer cüz olacak şekilde hâfızlık yaptırılırken, üniversite seviyesinde ise Bakara sûresinden sona doğru olacak şekilde her yıl beşer cüzün ezberletilmesiyle cüz taksimatlı sistem uygulanmaktadır. Bu kurumlar haricinde hâfızlığın yaptırıldığı çeşitli kurslarda farklı ezber uygulamaları yaptırılmaktadır.²⁶

²⁶ Daha geniş bilgi için bk. Şahin Aynur, *Kur'an Hıfzı*, 68-115.

Görüldüğü üzere Hz. Peygamber döneminden bugüne değin farklı dönem ve coğrafyalarda çeşitli hafızlık usul ve sistemleri uygulanmıştır. Bu uygulama, dönemlere göre pek çok farklı mekân ve kurumlarda gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın bundan sonraki bölümünde Amr b. Ubeyd hakkında kısaca bilgi verilecek, çalışmaya konu olan ilgili risâle incelemeye tabi tutulacaktır. Bu bağlamda Amr'ın oluşturduğu hafızlık sistemi diğer usullerle mukayese edilerek bu sistemin uygulanabilirliği tartışılacaktır.

3. Amr b. Ubeyd: Hayatı, İlmî Kişiliği ve Eserleri

Kaynaklarda Amr b. Ubeyd'in hayatı hakkında fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat onun hicrî seksen yılında, Belh şehrinde veya Basra'da doğduğu, Temîm veya Ukayl kabilesinin kölelerinden biri olduğu, Ebû Osman künyesiyle anıldığı nakledilmektedir.²⁷ Hasan-ı Basrî'nin (öl. 110/728) en gözde talebelerinden biri olan Amr, ayrıca Ubeydullah b. Enes b. Mâlik, Ebü'l-Âliye er-Riyâhî (öl. 90/709), Ebû Kılâbe el-Cermî (öl. 104/722) ve Fazl b. Îsâ'dan da ders almıştır. Talebeleri arasında Yahyâ b. Saîd el-Kattân (öl. 198/813), Süfyân b. Uyeyne (öl. 198/814), Abdullah b. Hâris, Osman b. Tavîl ve Abdülvehhâb es-Sekâfî gibi âlimler bulunmaktadır.²⁸

Mu'tezile'nin kurucu âlimlerinden olan Amr b. Ubeyd, Basra ekolünün temsilcileri arasındadır. Vâsıl b. Atâ'nın görüşlerinden etkilenmiş ve Hasan-ı Basrî'nin ders halkasından ayrılıp Mu'tezilî düşüncenin teşekkülünde önemli rol oynamıştır.²⁹ Kâdî Abdülcebbâr,

²⁷ İbn Kuteybe, *el-Maârif*, thk. Servet Ukkâşe (Kâhire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme Li'l-Kitâb, 2011), 1/482-483; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, thk. Eymen Fuâd Seyyid (İngiltere: Müessesetü'l-Furkân Li't-Türâsi'l-İslâmî, 2014), 1/562; Şerîf el-Murtazâ, *Emâli'l-Murtazâ (Çureru'l-Fevâid ve Düreru'l-Kalâid)*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm (Kâhire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1954), 1/169; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâü ebnâi'z-zemân*, thk. İhsân Abbâs (Beyrut: Dâru Sâdır, 1971), 3/460; İbnü'l-Murtazâ, *Tabakâtü'l-Mu'tezile*, thk. Susanna Diwald-Wilzer (Beyrut: Franz Steiner Verlag, 1961), 52.

²⁸ Kâdî Abdülcebbâr, *Fadlû'l-i'tizâl ve tabakâtü'l-Mu'tezile*, thk. Fuâd Seyyid (Beyrut: Dâru'l-Fârâbî, 2017), 251; Yûsuf b. Abdurrahmân el-Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fi esmâi'r-ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1992), 22/123-124; Mustafa Bilgin, *Tefsirde Mu'tezile Ekolü* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991), 59; İbrahim Aslan, "Mu'tezile Kelamı", *Kelam Tarihi*, ed. İbrahim Aslan – Osman Demir (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2022), 77.

²⁹ Ka'bî, *el-Makâlât (Fadlû'l-i'tizâl ve tabakâtü'l-Mu'tezile içinde)*, thk. Fuâd Seyyid (Beyrut:

Amr b. Ubeyd'in ilim, zühd ve fazilet itibariyle zikredilenlerden daha fazla şöhret sahibi olduğunu nakleder.³⁰ Hadis ve fıkıh ilminde behre sahibi olan Amr, Mu'tezile'nin temel görüşlerinden olan mürtekib-i kebîrenin imanla küfür arasında bir konumda bulunması (el-menzile beyne'l-menzileteyn), müteşâbih âyetlerin tevili ve Allah'ın vâidinden dönmeyeceği gibi hususlarda Vâsıl'la aynı görüştedir. Ayrıca o, Cemel Savaşı'na katılanların fâsik olduğunu ve onların şehadetinin geçerli olamayacağını ileri sürer.³¹

Amr b. Ubeyd'in biyografisine değinilen eserlerde *Kitâbü't-Tefsîr anî'l-Hasen el-Basrî*, *Kitâbü'r-Red ale'l-Kaderiyye* ve *Kitâbü'l-Adl ve't-Tevhîd* gibi ona ait birkaç kitabın varlığından söz edilmekte, öte yandan pek çok hutbe ve risâlesinin bulunduğu da kaynaklarda zikredilmektedir.³² Bunlardan biri *Eczâü Selâsi Mi'e ve Sittîn* adlı risâledir. Çalışmamıza konu olması hasebiyle söz konusu risâleyi bir sonraki başlıkta detaylıca inceleyeceğiz.

4. Amr b. Ubeyd'e Nispet Edilen *Eczâü Selâsi Mi'e ve Sittîn* Adlı Risâle: Nüsha Bilgileri, Aidiyet, İçerik ve Değerlendirme

Bu bölümde ilgili risâlenin nüsha bilgileri hakkında malumat verilecek ayrıca söz konusu yazmanın Amr b. Ubeyd'e nispeti ele alınacaktır. Bununla birlikte risâlenin içeriği, üç yüz altmış günün tamamını kapsayacak şekilde hangi gün hangi kısımların ezberlenmesi gerektiği hususu üzerinden tablolaştırılacak, bu bağlamda bir analiz ortaya konacaktır.

Dâru'l-Fârâbî, 2017), 9; Raşid Hayyûn, *Mu'teziletü'l-Basra ve Bağdâd* (Beyrut: Dâru'l-Hikme, 1997), 84; Âdil Nüveyhid, *Mu'cemü'l-müfessirîn min sadri'l-İslâm hatte'l-asri'l-hâdir* (Beyrut: Müessesetü Nüveyhid, 1988), 405; Osman Aydın, *İslam Düşüncesinde Aklileşme Süreci* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013), 45; Mustafa Akdağ, *Tefsirde İbâdiyye-Mu'tezile Etkileşimi* (Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2024), 59-60.

³⁰ Kâdî Abdülcebbar, *Fadlû'l-i'tizâl*, 212.

³¹ Aydın, *İslam Düşüncesinde Aklileşme Süreci*, 63, 64, 74, 75, 101; Avni İlhan, "Amr b. Ubeyd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991), 3/93.

³² İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 1/563; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 3/462; Muhammed Sâlih Muhammed es-Seyyid, 'Amr b. Ubeyd ve ârâühü'l-kelâmiyye (Kâhire: Mektebetü Nehdati's-Şark, 1985), 56-57; Nüveyhid, *Mu'cemü'l-müfessirîn*, 405; Bilgin, *Tefsirde Mu'tezile Etkili*, 61; Fâlih er-Rabî, *Târîhu'l-Mu'tezile: fikruhum ve akâidühüm* (Kâhire: Dâru's-Sekâfeti Li'n-Neşr, 2001), 85.

4.1. Nüsha Bilgileri

Amr b. Ubeyd'e isnat edilen Eczâü Selâsi Mi'e ve Sittîn isimli bu mahtut risâle, İrlanda'nın Dublin şehrinde bulunan Chester Beatty Kütüphanesi'nin yazma eserler koleksiyonunda 3165 numaralı kayıt numarasıyla 33-42. sayfaları arasında bulunmaktadır.³³ Bununla birlikte yapılan incelemeler aynı nüshanın bir suretinin Türkiye'de de erişilebilir olduğunu göstermektedir. Buna göre söz konusu risâle Chester Beatty Kütüphanesi'nden temin edilen bir mikrofilm örnek olarak Süleymaniye Kütüphanesine kazandırılmıştır. Bu mikrofilm, Süleymaniye Kütüphanesi'nde mikrofilm koleksiyonunda 05547-003 numara ile kayıtlıdır. Kütüphane katalog kayıtlarında bu mikrofilmin *Mecmû'atü'r-Resâil* başlıklı bir mecmua içerisinde 30b-40a varakları arasında bulunduğu görülmüştür.³⁴ Böylelikle Amr b. Ubeyd'e nispet edilen bu yazma risâle hem Dublin'de bulunan orijinal nüshası hem de İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi'nde yer alan mikrofilm kopyası ile araştırmacıların istifadesine sunulmuştur.

4.2. Risâlenin Amr b. Ubeyd'e Aidiyeti

Tespit edebildiğimiz kadarıyla klasik kaynaklarda Sehâvî dışında söz konusu risâleden bahseden başka kimse yoktur.³⁵ Çağdaş dönemde ise Fuat Sezgin (öl. 2018) *Geschichte des arabischen Schrifttums* (GAS) ve Josef van Ess *Theologie und Gesellschaft im 2. und 3. Jahrhundert Hidschra* adlı eserinde bu risâlenin varlığından söz etmiştir.³⁶ Hatta van Ess, eserin hala yazma nüsha olarak mahfuz olduğunu ve şimdiye kadar kıymetini takdir eden kapsamlı bir çalışmanın yapılmadığını ifade eder.³⁷ Aynı şekilde - makalenin giriş kısmında ifade edildiği üzere- günümüzde yapılan bazı çalışmalarda söz konusu risâleye özet bir şekilde değinen araştırmacılar da mevcuttur. Kaynaklarda Amr b. Ubeyd'e ait birçok hutbe ve risâlenin varlığından söz edilmesi ve Halife Mansûr (öl. 158/775) ile olan yakın ilişkisi,³⁸ eserin ona ait olduğu tezini güçlendirmektedir. Nitekim risâlenin

³³ Amr b. Ubeyd, *Eczâü selâsi mi'e ve sittîn* (Dublin: Chester Beatty Library, 3165), 33a-42a.

³⁴ Amr b. Ubeyd, *Eczâü selâsi mi'e ve sittîn* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Mikrofilm, 05547-003), 33a-42a.

³⁵ Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, 1/453.

³⁶ Fuat Sezgin, *Geschichte des arabischen Schrifttums* (Leiden: Brill, 1967), 1/597; Ess, *Theologie und Gesellschaft*, 2/300.

³⁷ Ess, *Theologie und Gesellschaft*, 2/300.

³⁸ İbn Kuteybe, *el-Maârif*, 1/483; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 1/562; Kâdî Abdülcebbar,

başında nakledilen rivayete göre Halife Mansûr, Amr b. Ubeyd'e ne kadar sürede hâfız olabileceğini sormuş, Amr ise bir senede hıfzını tamamlayabileceğini söylemiştir. Ardından Amr, Mansûr'un 360 günde hâfızlığını tamamlayabilmesini sağlamak amacıyla Kur'an'ı cüzlere ayırarak Mushaf'lar³⁹ yazmış, her 12 cüzü bir tek cüz şeklinde toplamış ve toplamda 30 cüzlük bir bütün oluşturup ona sunmuştur. Mansûr da bu şekilde taksim edilen cüzlerden her gün birini ezberlemek suretiyle bir yılda Kur'an'ı baştan sona ezberlemiştir.⁴⁰ Sehâvî, Kur'an-ı Kerim'in 360 cüze ayrıldığı ve bu bölümlerin altılı hizbler (toplam 60 hizb) halinde tertip edildiği bilgisini paylaştıktan sonra, yukarıda zikredilen rivayete yer vererek söz konusu taksimata işaret etmiştir. Bu da eserin Amr b. Ubeyd'e ait olduğu tezini güçlendiren diğer bir unsur olarak değerlendirilebilir.⁴¹ Çağdaş dönemde ise Muhammed Sâdık el-Hindî (öl. 1290/1873), Kur'an'ın Halife Mansûr'un emriyle 60 kısma ayrıldığını ve her bir kısma "hizb" adının verildiğini nakletmektedir. Hatta onun naklettiğine göre bu taksimat, bir veya iki yılda Kur'an'ı ezberlemek isteyenlere kolaylık sağlamak amacıyla yapılmıştır. Kur'an kısımlara (hizblere) ayrılırken de ölçüt olarak âyetlerin uzunluğu ve kısalığı ile ezber açısından zor veya kolay olduğu düşünülen âyetler göz önünde bulundurulmuştur. Dolayısıyla her hizb, âyet sayısı itibarıyla farklılaşmıştır.⁴² Her ne kadar Amr b. Ubeyd'in adı bu rivayette geçmese de kanaatimizce Halife Mansûr'un emriyle Kur'an'ı 60 kısma (Sehâvî'nin aktardığına göre 60 hizbe) ayıran kişinin Amr b. Ubeyd olması kuvvetle muhtemeldir.

Fadlû'l-i'tizâl, 217-220; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 3/461; İbnü'l-Murtazâ, *Tabakâtü'l-Mu'tezile*, 40.

³⁹ İlgili risalede her bir cüzün müstakil birer "Mushaf" olarak tavsif edilmesi ve tüm birimlerin "Mesâhif" (مصاحف) şeklinde kaydedilmesi hasebiyle, çalışmada bu terminolojiye sadık kalınarak "Mushaf'lar" ifadesi tercih edilmiştir.

⁴⁰ Amr b. Ubeyd, *Eczâü Selâsi Mi'e ve Sittîn*, 42a.

⁴¹ Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ*, 1/453.

⁴² Muhammed Sâdık el-Hindî, *Künûzü eltâfi'l-burhân fî rumûzi evkâfi'l-Kur'ân* (Kâhire: y.y., 1873), 29. Söz konusu rivayeti Hindî'nin eserinden nakleden Mehmet Kara, bizzat Halife Mansûr'un Kur'an'ı 60 kısma ayırdığını ifade etmektedir. Ancak Hindî'nin naklettiği bu rivayette, Kur'an'ın Halife Mansûr'un emriyle 60 kısma ayrıldığı (بأمر الخليفة), buna göre Mansûr değil, başka bir kişinin bu taksimatı yaptığı anlaşılmaktadır. Bk. Kara, *Sayısal Boyutuyla Kur'an Metni (Addu'l-Ây İlmi)*, 108-109.

4.3. İçerik ve Değerlendirme

1. Gün	el-Bakara 2/1-15
2. Gün	el-Bakara 2/16-27
3. Gün	el-Bakara 2/28-40
4. Gün	el-Bakara 2/41-56
5. Gün	el-Bakara 2/57-63
6. Gün	el-Bakara 2/64-75
7. Gün	el-Bakara 2/76-85
8. Gün	el-Bakara 2/86-93
9. Gün	el-Bakara 2/94-105
10. Gün	el-Bakara 2/106-116
11. Gün	el-Bakara 2/117-126
12. Gün	el-Bakara 2/127-141
13. Gün	el-Bakara 2/142-150
14. Gün	el-Bakara 2/151-164
15. Gün	el-Bakara 2/165-176
16. Gün	el-Bakara 2/177-184. âyetinde yer alan “من أيام آخر” lafzına kadar olan kısım
17. Gün	el-Bakara 2/184. âyetin ortasındaki “وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ” lafzından başlayarak 194. âyetteki “بِمَنْحَلٍ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ” lafzına kadar olan kısım
18. Gün	el-Bakara, 2/194. âyetinin ortasında yer alan “وَاتَّقُوا اللَّهَ” lafzından başlayarak 203. âyete kadar olan kısım
19. Gün	el-Bakara, 2/204-214.
20. Gün	el-Bakara, 2/215-221.
21. Gün	el-Bakara, 2/222-230.
22. Gün	el-Bakara, 2/231-235.
23. Gün	el-Bakara, 2/236-245.
24. Gün	el-Bakara, 2/246-252.
25. Gün	el-Bakara, 2/253-259. âyetteki “بَلْ لَبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ” lafzına kadar olan kısım
26. Gün	el-Bakara, 2/259. âyetteki “فَانْظُرْ” kelimesinden başlayarak 266. âyetteki “اغْصَا فِيهِ نَارٌ” lafzına kadar olan kısım
27. Gün	el-Bakara, 2/266. âyetin ortasındaki “فَاخْرَجَتْ” kelimesinden başlayarak 275. âyete kadar olan kısım

28. Gün	el-Bakara, 2/276-282. âyetteki "فَإِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ" lafzına kadar olan kısım
29. Gün	el-Bakara, 2/282. âyetin sonlarındaki "وَاتَّقُوا اللَّهَ" lafzından başlayarak Âl-i İmrân, 3/6. âyete kadar olan kısım
30. Gün	Âl-i İmrân, 3/7-15.
31. Gün	Âl-i İmrân, 3/16-27.
32. Gün	Âl-i İmrân, 3/28-39.
33. Gün	Âl-i İmrân, 3/40-50.
34. Gün	Âl-i İmrân, 3/51-65.
35. Gün	Âl-i İmrân, 3/66-78. âyetteki "لَتَحْسِبُوهُ مِنَ الْكِتَابِ" lafzına kadar olan kısım
36. Gün	Âl-i İmrân, 3/78. âyetteki "وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتَابِ" lafzından başlayarak 90. âyete kadar olan kısım
37. Gün	Âl-i İmrân, 3/91-102.
38. Gün	Âl-i İmrân, 3/103-112.
39. Gün	Âl-i İmrân, 3/113-124.
40. Gün	Âl-i İmrân, 3/125-140.
41. Gün	Âl-i İmrân, 3/141-152.
42. Gün	Âl-i İmrân, 3/153-163.
43. Gün	Âl-i İmrân, 3/164-177.
44. Gün	Âl-i İmrân, 3/178-187. âyetinde yer alan "وَلَا تَكْفُرُوا" lafzına kadar olan kısım
45. Gün	Âl-i İmrân, 3/187. âyetteki "فَتَبَيَّنُوا" kelimesinden başlayarak 198. âyete kadar olan kısım
46. Gün	Âl-i İmrân, 3/199. - en-Nisâ, 4/7.
47. Gün	en-Nisâ, 4/8-12.
48. Gün	en-Nisâ, 4/13-23.
49. Gün	en-Nisâ, 4/24-33. âyetteki "عَقَدْتُ إِيْمَانُكُمْ" lafzına kadar olan kısım
50. Gün	en-Nisâ, 4/33. âyetinde yer alan "فَأَتَوْهُمْ" kelimesinden başlayarak 43. âyetteki "فَلَمْ يَجِدُوا مَاءً" lafzına kadar olan kısım
51. Gün	en-Nisâ, 4/43. âyetinde yer alan "فَتَيَمَّمُوا" kelimesinden başlayarak 55. âyete kadar olan kısım
52. Gün	en-Nisâ, 4/56-64.

53. Gün	en-Nisâ, 4/65-76.
54. Gün	en-Nisâ, 4/77-85.
55. Gün	en-Nisâ, 4/86-92.
56. Gün	en-Nisâ, 4/93-101.
57. Gün	en-Nisâ, 4/102-110.
58. Gün	en-Nisâ, 4/111-125.
59. Gün	en-Nisâ, 4/126-135.
60. Gün	en-Nisâ, 4/136-147.
61. Gün	en-Nisâ, 4/148-161.
62. Gün	en-Nisâ, 4/162-172.
63. Gün	en-Nisâ, 4/173 - el-Mâide, 5/3.
64. Gün	el-Mâide, 5/4-10.
65. Gün	el-Mâide, 5/11-16.
66. Gün	el-Mâide, 5/17-24.
67. Gün	el-Mâide, 5/25-35.
68. Gün	el-Mâide, 5/36-43.
69. Gün	el-Mâide, 5/44-50.
70. Gün	el-Mâide, 5/51-60.
71. Gün	el-Mâide, 5/61-69.
72. Gün	el-Mâide, 5/70-81.
73. Gün	el-Mâide, 5/82-92.
74. Gün	el-Mâide, 5/93-103.
75. Gün	el-Mâide, 5/104-112.
76. Gün	el-Mâide, 5/113. - el-En'âm, 6/3.
77. Gün	el-En'âm, 6/4-18.
78. Gün	el-En'âm, 6/19-33.
79. Gün	el-En'âm, 6/34-47.
80. Gün	el-En'âm, 6/48-60.
81. Gün	el-En'âm, 6/61-72.
82. Gün	el-En'âm, 6/73-87.
83. Gün	el-En'âm, 6/88-96.
84. Gün	el-En'âm, 6/97-110.
85. Gün	el-En'âm, 6/111-121.
86. Gün	el-En'âm, 6/122-130.
87. Gün	el-En'âm, 6/131-141.
88. Gün	el-En'âm, 6/142-149.
89. Gün	el-En'âm, 6/150-157.

90. Gün	el-En'âm, 6/158. - el-A'râf, 7/5.
91. Gün	el-A'râf, 7/6-24.
92. Gün	el-A'râf, 7/25-37. âyette yer alan "نُصِيْبُهُمْ مِنَ الْكِتَابِ" lafzına kadar olan kısım
93. Gün	el-A'râf, 7/37. âyette yer alan "حَتَّىٰ إِذَا جَاءَهُمْ" lafzından başlayarak 48. âyete kadar
94. Gün	el-A'râf, 7/49-60.
95. Gün	el-A'râf, 7/61-73.
96. Gün	el-A'râf, 7/74-87.
97. Gün	el-A'râf, 7/88-100.
98. Gün	el-A'râf, 7/101-124.
99. Gün	el-A'râf, 7/125-137.
100. Gün	el-A'râf, 7/138-148.
101. Gün	el-A'râf, 7/149-158.
102. Gün	el-A'râf, 7/159-167.
103. Gün	el-A'râf, 7/168-176.
104. Gün	el-A'râf, 7/177-189.
105. Gün	el-A'râf, 7/190-206.
106. Gün	el-Enfâl, 8/1-13.
107. Gün	el-Enfâl, 8/14-26.
108. Gün	el-Enfâl, 8/27-40.
109. Gün	el-Enfâl, 8/41-50.
110. Gün	el-Enfâl, 8/51-65.
111. Gün	el-Enfâl, 8/66-75.
112. Gün	et-Tevbe, 9/1-11.
113. Gün	et-Tevbe, 9/12-20.
114. Gün	et-Tevbe, 9/21-31.
115. Gün	et-Tevbe, 9/32-39.
116. Gün	et-Tevbe, 9/40-49.
117. Gün	et-Tevbe, 9/50-61.
118. Gün	et-Tevbe, 9/62-71.
119. Gün	et-Tevbe, 9/72-81.
120. Gün	et-Tevbe, 9/82-93.
121. Gün	et-Tevbe, 9/94-103.
122. Gün	et-Tevbe, 9/104-112.
123. Gün	et-Tevbe, 9/113-122.

124. Gün	et-Tevbe, 9/123. - Yûnus ,10/4.
125. Gün	Yûnus, 10/5-16.
126. Gün	Yûnus, 10/17-25.
127. Gün	Yûnus, 10/26-37.
128. Gün	Yûnus, 10/38-54.
129. Gün	Yûnus, 10/55-68.
130. Gün	Yûnus, 10/69-83.
131. Gün	Yûnus, 10/84-97.
132. Gün	Yûnus, 10/98-109.
133. Gün	Hûd, 11/1-16.
134. Gün	Hûd, 11/17-31.
135. Gün	Hûd, 11/32-44.
136. Gün	Hûd, 11/45-58.
137. Gün	Hûd, 11/ 59-71.
138. Gün	Hûd, 11/72-87.
139. Gün	Hûd, 11/88-103.
140. Gün	Hûd, 11/104-120.
141. Gün	Hûd, 11/121. - Yûsuf 12/16.
142. Gün	Yûsuf, 12/17-28.
143. Gün	Yûsuf, 12/29-40.
144. Gün	Yûsuf, 12/41-52.
145. Gün	Yûsuf, 12/53-67.
146. Gün	Yûsuf, 12/68-80.
147. Gün	Yûsuf, 12/81-95.
148. Gün	Yûsuf, 12/96-109.
149. Gün	Yûsuf, 12/110. - er-Ra'd, 13/8.
150. Gün	er-Ra'd, 13/9-17.
151. Gün	er-Ra'd, 13/18-30.
152. Gün	er-Ra'd, 13/31-40.
153. Gün	er-Ra'd, 13/41. - İbrâhîm, 14/9.
154. Gün	İbrâhîm 14/10-20.
155. Gün	İbrâhîm, 14/21-31.
156. Gün	İbrâhîm, 14/32-52.
157. Gün	el-Hicr, 15/1-28.
158. Gün	el-Hicr, 15/29-63.
159. Gün	el-Hicr, 15/64-92.
160. Gün	el-Hicr, 15/93. - en-Nahl, 16/14.

161. Gün	en-Nahl, 16/14-32.
162. Gün	en-Nahl, 16/33-43.
163. Gün	en-Nahl, 16/44-62.
164. Gün	en-Nahl, 16/63-75.
165. Gün	en-Nahl, 16/76-86.
166. Gün	en-Nahl, 16/87-98.
167. Gün	en-Nahl, 16/99-113.
168. Gün	en-Nahl, 16/114-128.
169. Gün	el-İsrâ, 17/1-15.
170. Gün	el-İsrâ, 17/16-32.
171. Gün	el-İsrâ, 17/33-47.
172. Gün	el-İsrâ, 17/48-61.
173. Gün	el-İsrâ, 17/62-76.
174. Gün	el-İsrâ, 17/77-95.
175. Gün	el-İsrâ, 17/96-111.
176. Gün	el-Kehf, 18/1-17.
177. Gün	el-Kehf, 18/18-28.
178. Gün	el-Kehf, 18/29-43.
179. Gün	el-Kehf, 18/44-56.
180. Gün	el-Kehf, 18/57-90.
181. Gün	el-Kehf, 18/91-110.
182. Gün	Meryem, 19/1-22.
183. Gün	Meryem, 19/23-42.
184. Gün	Meryem, 19/43-61.
185. Gün	Meryem, 19/62-82.
186. Gün	Meryem, 19/83 - Tâhâ, 20/15.
187. Gün	Tâhâ, 20/16-47.
188. Gün	Tâhâ, 20/48-70.
189. Gün	Tâhâ, 20/71-86.
190. Gün	Tâhâ, 20/87-115.
191. Gün	Boş
192. Gün	Tâhâ, 20/116-135.
193. Gün	el-Enbiyâ, 21/1-17.
194. Gün	el-Enbiyâ, 21/18-33.
195. Gün	el-Enbiyâ, 21/34-50.
196. Gün	el-Enbiyâ, 21/51-74.

197. Gün	el-Enbiyâ, 21/75-91.
198. Gün	el-Enbiyâ, 21/92-112.
199. Gün	el-Hac, 22/1-11.
200. Gün	el-Hac, 22/12-23.
201. Gün	el-Hac, 22/24-36.
202. Gün	el-Hac, 22/37-51.
203. Gün	el-Hac, 22/52-66.
204. Gün	el-Hac, 22/67-78.
205. Gün	el-Mü'minûn, 23/1-24.
206. Gün	el-Mü'minûn, 23/25-45. âyette yer alan "وَأَخَاهُ هَارُونَ" lafzına kadar olan kısım
207. Gün	el-Mü'minûn, 23/45. âyette yer alan "بِأَيَاتِنَا" kelimesinden 73. âyete kadar olan kısım
208. Gün	el-Mü'minûn, 23/74-100.
209. Gün	el-Mü'minûn, 23/101. - en-Nûr, 24/3.
210. Gün	en-Nûr, 24/4-20.
211. Gün	en-Nûr, 24/21-31. âyette yer alan "أَوْ أَبْنَاءُ بُعُولَتِهِنَّ" lafzına kadar olan kısım
212. Gün	en-Nûr, 24/31. âyette yer alan "أَوْ إِخْوَانِهِنَّ" lafzından başlayarak 38. âyete kadar olan kısım
213. Gün	en-Nûr, 24/39-50.
214. Gün	en-Nûr, 24/51-60.
215. Gün	en-Nûr, 24/61. - el-Furkân, 25/5.
216. Gün	el-Furkân, 25/6-20.
217. Gün	el-Furkân, 25/21-40.
218. Gün	el-Furkân, 25/41-60.
219. Gün	el-Furkân, 25/61. - eş-Şuarâ, 26/27.
220. Gün	eş-Şuarâ, 26/29-62.
221. Gün	eş-Şuarâ, 26/63-100 .
222. Gün	eş-Şuarâ, 26/102-145.
223. Gün	eş-Şuarâ, 26/146-180 .
224. Gün	eş-Şuarâ, 26/181-227.
225. Gün	Boş
226. Gün	en-Neml, 27/1-20.
227. Gün	en-Neml, 27/21-40.
228. Gün	en-Neml, 27/41-55.

229. Gün	en-Neml, 27/56-70.
230. Gün	en-Neml, 27/71-89.
231. Gün	en-Neml, 27/90. - el-Kasas, 28/12.
232. Gün	el-Kasas, 28/13-24.
233. Gün	el-Kasas, 28/25-35.
234. Gün	el-Kasas, 28/36-48.
235. Gün	el-Kasas, 28/49-62.
236. Gün	el-Kasas, 28/63-77.
237. Gün	el-Kasas, 28/78-88.
238. Gün	el-Ankebût, 29/1-18.
239. Gün	el-Ankebût, 29/19-33.
240. Gün	el-Ankebût, 29/34-45.
241. Gün	el-Ankebût, 29/46-58.
242. Gün	el-Ankebût, 29/59. - er-Rûm, 30/8.
243. Gün	er-Rûm, 30/9-24.
244. Gün	er-Rûm, 30/25-38.
245. Gün	er-Rûm, 30/39-52.
246. Gün	er-Rûm, 30/53. - Lokmân, 31/12.
247. Gün	Lokmân, 31/13-25.
248. Gün	Lokmân, 31/26. - es-Secde, 32/4.
249. Gün	es-Secde, 32/5-22.
250. Gün	es-Secde, 32/23. - el-Ahzâb, 33/6.
251. Gün	el-Ahzâb, 33/7-18.
252. Gün	el-Ahzâb, 33/19-30.
253. Gün	el-Ahzâb, 33/31-39.
254. Gün	el-Ahzâb, 33/40-52.
255. Gün	el-Ahzâb, 33/53-62.
256. Gün	el-Ahzâb, 33/63. - Sebe', 34/3.
257. Gün	Sebe', 34/5-15. âyette yer alan "عَنْ يَمِينٍ وَشِمَالٍ" lafzına kadar olan kısım
258. Gün	Sebe', 34/15. âyette yer alan "كُلُّوا مِنْ رِزْقِ رَبِّكُمْ" lafzından başlayarak 30. âyete kadar
259. Gün	Sebe', 34/31-43.
260. Gün	Sebe', 34/44. - Fâtır, 35/6.
261. Gün	Fâtır, 35/7-17.
262. Gün	Fâtır, 35/18-32.

263. Gün	Fâtır, 35/33-43 .
264. Gün	Fâtır, 35/44. - Yâsîn, 36/26.
265. Gün	Yâsîn, 36/27-50.
266. Gün	Yâsîn, 36/51-72.
267. Gün	Yâsîn, 36/73. - es-Sâffât, 37/15.
268. Gün	es-Sâffât, 37/16-50.
269. Gün	es-Sâffât, 37/51-100.
270. Gün	es-Sâffât, 37/102-144.
271. Gün	es-Sâffât, 37/145. - Sâd, 38/6.
272. Gün	Sâd, 38/7-25.
273. Gün	Sâd, 38/26-46.
274. Gün	Sâd, 38/47-88.
275. Gün	ez-Zümer, 39/1-15.
276. Gün	ez-Zümer, 39/16-30.
277. Gün	ez-Zümer, 39/31-45.
278. Gün	ez-Zümer, 39/46-61.
279. Gün	ez-Zümer, 39/62-75.
280. Gün	el-Mü'min, 40/1-15.
281. Gün	el-Mü'min, 40/16-28.
282. Gün	el-Mü'min, 40/29-40.
283. Gün	el-Mü'min, 40/41-55.
284. Gün	el-Mü'min, 40/56-69.
285. Gün	el-Mü'min, 40/70-85.
286. Gün	Fussilet, 41/1-17.
287. Gün	Fussilet, 41/18-32.
288. Gün	Fussilet, 41/33-46.
289. Gün	Fussilet, 41/47. - eş-Şûrâ, 42/7.
290. Gün	eş-Şûrâ, 42/8-17.
291. Gün	eş-Şûrâ, 42/18-29.
292. Gün	eş-Şûrâ, 42/30-41.
293. Gün	eş-Şûrâ, 42/42. - ez-Zuhruf, 43/11.
294. Gün	ez-Zuhruf, 43/12-30.
295. Gün	ez-Zuhruf, 43/31-48.
296. Gün	ez-Zuhruf, 43/49-70.
297. Gün	ez-Zuhruf, 43/71. - ed-Duhân, 44/12.
298. Gün	ed-Duhân, 44/13-52.
299. Gün	ed-Duhân, 44/53. - el-Câsiye, 45/16.

300. Gün	el-Câsiye, 45/17-32.
301. Gün	el-Câsiye, 45/33. - el-Ahkâf, 46/11.
302. Gün	el-Ahkâf, 46/12-22.
303. Gün	el-Ahkâf, 46/23-35.
304. Gün	Muhammed, 47/1-15. âyette yer alan "لِّلشَّارِبِينَ" lafzına kadar olan kısım
305. Gün	Muhammed, 47/15. âyette yer alan "وَالْحَازِرَ" kelimesinden başlayarak 29. âyete kadar olan kısım
306. Gün	Muhammed, 47/30. - el-Fetih, 48/7.
307. Gün	el-Fetih, 48/8-19.
308. Gün	el-Fetih, 48/20-29. âyette yer alan "رَحْمَةً بَيْنَهُمْ" lafzına kadar olan kısım
309. Gün	el-Fetih, 48/29. âyette yer alan "تَرِيحُهُمْ" kelimesinden başlayarak el-Hucurât, 49/11. âyete kadar olan kısım
310. Gün	el-Hucurât, 49/12. - Kâf, 50/11.
311. Gün	Kâf, 50/12-38.
312. Gün	Kâf, 50/39. - ez-Zâriyât, 51/30.
313. Gün	ez-Zâriyât, 51/31. - et-Tûr, 52/5.
314. Gün	et-Tûr, 52/6-38.
315. Gün	et-Tûr, 52/39. - en-Necm, 53/26.
316. Gün	en-Necm, 53/27-62.
317. Gün	el-Kamer, 54/1-32.
318. Gün	el-Kamer, 54/33. - er-Rahmân, 55/20.
319. Gün	er-Rahmân, 55/21-62.
320. Gün	er-Rahmân, 55/63. - el-Vâkıa, 56/49.
321. Gün	el-Vâkıa, 56/50-91.
322. Gün	el-Vâkıa, 56/92. - el-Hadîd, 57/11.
323. Gün	el-Hadîd, 57/12-20.
324. Gün	el-Hadîd, 57/21-29.
325. Gün	el-Mücâdele, 58/1-10.
326. Gün	el-Mücâdele, 58/10-21.
327. Gün	el-Mücâdele, 58/22. - el-Haşr, 59/8.
328. Gün	el-Haşr, 59/9-21.
329. Gün	el-Haşr, 59/22. - el-Mümtehine, 60/6.
330. Gün	el-Mümtehine, 60/7. - es-Saf, 61/5.

331. Gün	es-Saf, 61/6. - el-Cuma, 62/3.
332. Gün	el-Cuma, 62/4. - el-Münâfikûn, 63/5.
333. Gün	el-Münâfikûn, 63/6. - et-Teğâbün, 64/6.
334. Gün	et-Teğâbün, 64/7. - et-Talâk, 65/2.
335. Gün	et-Talâk, 65/3. - et-Tahrîm, 66/1.
336. Gün	et-Tahrîm, 66/2-12.
337. Gün	el-Mülk, 67/1-22 .
338. Gün	el-Mülk, 67/23. - el-Kalem, 68/30.
339. Gün	el-Kalem, 68/31. - el-Hâkka, 69/7.
340. Gün	el-Hâkka, 69/8. - el-Meâric, 70/5.
341. Gün	el-Meâric, 70/6. - Nûh, 71/3.
342. Gün	Nûh, 71/4-28.
343. Gün	el-Cin, 72/1-20.
344. Gün	el-Cin, 72/21. - el-Müzzemmil, 73/20. âyette (son âyet) yer alan "الَّيْلِ وَالنَّهَارِ" lafzına kadar olan kısım
346. Gün	el-Müzzemmil, 73/20. âyette (son âyet) yer alan "عَلِمَ أَنَّ لَيْلَ" lafzından başlayarak el-Müddessir, 74/33. âyete kadar olan kısım
346. Gün	el-Müddessir, 74/34. - el-Kiyâmet, 75/31.
347. Gün	el-Kiyâmet, 75/32. - el-İnsân, 76/21.
348. Gün	el-İnsân, 76/22. - el-Mürselât, 77/40.
349. Gün	el-Mürselât, 77/41. - en-Nebe, 78/40.
350. Gün	en-Nâziât, 79/1. – Abese, 80/10.
351. Gün	Abese, 80/11. - el-İnfîtâr, 82/10.
352. Gün	el-İnfîtâr, 82/11. - el-İnşikâk, 84/8.
353. Gün	el-İnşikâk, 84/9. - el-Burûc, 85/10.
354. Gün	el-Burûc, 85/11. - el-A'lâ, 87/19. (son âyet)
355. Gün	el-Gâşiye, 88/1. - el-Fecr, 89/20.
356. Gün	el-Fecr, 89/21. - el-Leyl, 92/5.
357. Gün	el-Leyl, 92/6. - el-Alak, 96/19. (son âyet)
358. Gün	el-Kadr, 97/1. - ez-Zilzâl, 99/8. (son âyet)
359. Gün	el-Âdiyât, 100/1. - el-Fil, 105/5. (son âyet)
360. Gün	Kureys, 106/1.- en-Nâs, 114/6. (son âyet)

Tablo: Kur'an'ın Tamamının Ezberlenmesi İçin Yapılan Üç Yüz Altmış Günlük Taksimat

Amr b. Ubeyd'e atfedilen bu risâledeki yapılan taksimatta 191. ve

225. gün atlanmış ve boş bırakılmış olmasına rağmen 360. gün son gün olarak kaydedilmiştir. Esasında risâlede iki günün boş bırakılmasının sebebi, muhtemelen bazı günlerde ezberlenmesi gereken aralığın yazma nüshada yanlış olarak nakledilmiş olmasındandır. Zira Sehâvî'nin eserinde hiçbir gün atlanmadan toplamda 360 gün bulunmaktadır. Yazma nüsha ve Sehâvî'nin eseri mukayese edildiğinde ise iki günün farklı şekillerde rivayet edildiği görülmektedir. Nitekim söz konusu risâlenin yazma nüshasında 180. günde ezberlenmesi gereken âyet aralığı el-Kehf, 18/57-90. şeklinde nakledilirken Sehâvî'de 180. gündeki aralık el-Kehf 18/57-74., 181. gündeki ise el-Kehf 18/75-90. olarak rivayet edilmektedir. Aynı şekilde yazma nüshada 219. gün ezberlenmesi gereken aralık el-Furkân 25/61. - eş-Şuarâ 26/27. olarak nakledilmiş fakat Sehâvî'de 219. gün el-Furkân 25/61-77., 220. gün ise bu aralık eş-Şuarâ 26/1-28. olarak rivayet edilmiştir.⁴³ Buna göre yazma nüshada söz konusu iki gün için (180 ve 219. gün) belirlenen aralık, Sehâvî'nin eserinde dört güne (180, 181 ve 219, 220. gün) yayıldığı için 360 gün boşluk olmadan tamamlanabilmiştir. Fakat İbrahim Köç, giriş kısmında bahsettiğimiz doktora tezinde söz konusu risâleyi tanıtırken "Bu eserde Kur'ân-ı Kerîm, daha kolay ezberlensin diye üç yüz altmış cüze ayrılmıştır. Anlaşıldığı kadarıyla bayram günleri çıkarılmış ve her gün bir cüz ezberlemek suretiyle bir yılda hafız olmanın yöntemi tespit edilmiştir" şeklinde bir açıklama yapmakta ve büyük ihtimalle boş bırakılan günlerin bayram günleri olduğunu düşünmektedir.⁴⁴ Binaenaleyh, yazma nüshada boş bırakılıp atlanan iki gün, Sehâvî'de boş bırakılan herhangi bir gün olmaması ve rivayette nakledildiği üzere Halife Mansûr ile Amr b. Ubeyd arasında geçen diyalogda Mansûr'un "bir gün bile atlamadan Kur'an'ı bu şekilde her gün ezberlerim"⁴⁵ ifadesinden hareketle ya müstensih hatası ya da İbrahim Köç'ün kanaatiyle risâledeki taksimat bayram günleri çıkarılmış haliyle toplamda 360 gündür. Öte yandan ezberlenmesi için belirlenen aralıklarda yazma nüshayla Sehâvî'nin eseri arasında bazı küçük

⁴³ Sehâvî, *Cemâlû'l-kurrâ'*, 1/454-484.

⁴⁴ İbrahim Köç, *Mu'tezile'nin Tarihsel Gelişiminde Amr b. Ubeyd'in Yeri*, 95. Biz gerek Sehâvî'de gerekse bu risâleye değinen çağdaş yazarların eserlerinde böyle bir açıklama tespit edemedik. Binaenaleyh bu açıklamanın, müellifin şahsî kanaati olduğu anlaşılmaktadır.

⁴⁵ Amr b. Ubeyd, *Eczâü Selâsi Mi'e ve Sittîn*, 33a.

farklılıklar da mevcuttur. Söz gelimi 90. gün verileri tetkik edildiğinde, Sehâvî'de A'râf sûresi 7. âyet hıfzedilmesi gereken nihai metin olarak kaydedilirken yazma nüshada bu 5. âyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Benzer şekilde 112. günde Sehâvî Tevbe sûresi 11. âyeti son sınır olarak belirlemişken yazma nüshada 9. âyet; 318. günde ise Sehâvî'de Rahmân sûresi 21. âyet son âyet olarak zikredilmiş, yazma nüshada ise 20. âyet kaydedilmiştir.⁴⁶

Amr b. Ubeyd'in Kur'an'ın tamamının bir senede ezberlenmesi adına yaptığı bu taksimde neyi esas aldığı dikkate değer bir husustur. Öncelikle bu taksimde konu bütünlüğünün baz alınarak bir taksimat yapıldığını söylemek pek mümkün görünmemektedir. Zira 16. gün Bakara sûresi 177-184, 17. gün Bakara sûresi 184-194 arası ezber aralıkları olarak belirlenmiştir. Bakara sûresi 177. âyetle asıl iyiliğin/erdemli davranışların neler olduğundan söz edilmekte, 178. âyetle kısas konusuna, 180. âyetle ise vasiyet konusuna giriş yapılmaktadır. 183. âyetle oruç konusu ele alınmakta, 189. âyetle hilaller, devam eden âyetlerde ise müşriklerle savaşma mevzusuna değinilmektedir. Dolayısıyla 16. gün için tayin edilen ezber aralığında iyilik/erdem, kısas, vasiyet ve oruç, 17. gün yine oruç, vasiyet, hilaller ve müşriklerle savaş konuları bulunmaktadır. Buna göre ezber aralığında oruç konusu 16 ve 17. güne yayılarak ikiye bölünmüştür. Aynı şekilde 18. gün Bakara sûresi 194. âyetteki "وَاتَّقُوا اللَّهَ" ifadesinden başlamakta ve haram ayda savaş mevzusu ile cihada dair âyet yine bölünmektedir. Bunlar mevzubahis taksimde konu bütünlüğünün dikkate alınmadığının örneklerinden biridir.⁴⁷ Bu risâlede yapılan taksimatta gramer/anlam bütünlüğünün de her zaman bir ölçüt olarak kullanılmadığını söyleyebiliriz. Nitekim 50. günde ezber aralığı Nisâ sûresi 43. âyetteki "فَلَمْ يَجِدُوا مَاءً" ifadesiyle sonlanmakta, 51. gün ise yine 43. âyetteki "فَتَيَمَّمُوا" ifadesiyle başlamaktadır. Bu ifadenin başındaki "ف" harfi, öncesinde geçen şartın cevabı olduğu için 50. gün şart cümlesiyle sona eren ezber, 51. gün bu şartın cevabıyla devam etmektedir. Bu ve buna

⁴⁶ Yazma nüshayla Sehâvî'nin eseri arasında bu tarz farklılıklar verilen örneklerden çok daha fazladır. Ancak örnek olması açısından bu kadarıyla iktifa edildi. Diğer taraftan bir yahut iki âyetin ezber aralıklarında değişiklik arz etmesinde kayda değer bir farklılık söz konusu değildir.

⁴⁷ Bu hususta pek çok örnek mevcuttur. Hatta kanaatimizce genel olarak taksimatta konu bütünlüğüne riayet edilmemiştir.

benzer örnekler,⁴⁸ çok fazla olmasa dahi risâlede mevcuttur.

Konu veya gramer/mana bütünlüğü bir ölçüt olmadığına göre Amr b. Ubeyd, yaptığı bu taksimatta harf veya kelime sayısını esas almış olmalıdır. Nitekim Kur'an'ın mana/konu bütünlüğüne göre ferdi olarak cüzlere veya hizblere ayrılması, Hz. Peygamber ve sahâbe döneminden beri bilinen bir husus olmakla birlikte⁴⁹ sonraki dönemlerde Kur'an, harf sayısına göre iki, üç, dört, beş, altı, yedi, sekiz, dokuz, on,⁵⁰ on iki, on beş, yirmi, yirmi dört, yirmi yedi, yirmi sekiz ve otuzlu cüzlere de ayrılmıştır. Söz gelimi, Kur'an'ın harf sayısı esas alınarak cüzlere bölünmesine dair nakledilen bir rivayete göre Haccâc (öl. 95/714), kırâat âlimlerini bir araya getirip Kur'an'ın tamamında, yarısında, üçte birinde ve yedi birinde kaç harf olduğunu sormuş ve onlarda hesaplayıp bu hususta Haccâc'a bilgi vermişlerdir.⁵¹ Dolayısıyla erken dönemlerden itibaren Kur'an'ın harf sayısına göre çeşitli şekillerde tasnif edildiği söylenebilir. Ayrıca Amr b. Ubeyd'in taksimatıyla nakledilen rivayetlerdeki tasnifler arasında bir benzerlik de söz konusudur. Bu hususta rivayetlerde aktarılan bilgilere göre, üç, dört, beş, altı, yedi, sekiz, on, on iki ve daha fazla rakamlar üzerinden yapılan çeşitli tasniflerle risâledeki taksimat büyük oranda aynıdır. Mesela rivayetlerdeki yedili tasnifler birbiri arasında ve risâlenin yediye bölünmesiyle ortaya çıkan taksimat veya onlu tasniflerle risâlenin ona bölünmesiyle meydana gelen tasnif hemen hemen aynıdır. Yine Dâni'nin, kelime sayısına göre yapıldığını belirterek aktardığı ve Kur'an'ın altmışa bölündüğü bir taksimatla Amr b. Ubeyd'in tasnifi de büyük oranda özdeştir.⁵² Diğer taraftan, Dâni'nin naklettiği bilgilerde kelime sayısına göre yapılan altmışlı (içerisinde otuzlu taksimi de barındıran) taksimin ilk defa kim tarafından ortaya konduğu da belirtilmemiştir. Eldeki verilerden hareketle, harf veya kelime sayısı

⁴⁸ Diğer örnekler için bk. 92-93, 206-207, 211-212, 308-309. gün.

⁴⁹ İbn Ebî Dâvûd, *Kitâbü'l-Mesâhif*, thk. Muhammed b. Abde (Kâhire: el-Fârûku'l-Hadîse, 2002), 274; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, 1/383-385.

⁵⁰ Mehmet Emin Maşalı, "Mushaf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006), 31/246.

⁵¹ İbn Ebî Dâvûd, *Kitâbü'l-Mesâhif*, 275-279; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, 1/385-416; Kara, *Sayısal Boyutuyla Kur'an Metni*, 101.

⁵² Dâni, *el-Beyân fî 'addi âyi'l-Kur'ân*, thk. Gânim Kaddûrî el-Hamed (Kuveyt: Merkezü'l-Mahtutât ve't-Türâs, 1994), 316-320; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, 1/417-427. Öte yandan Dâni, otuzlu taksimin de bu altmışlı taksimin içinde yer aldığını ifade etmektedir.

itibarıyla altmışlı taksimatın -her ne kadar farklı rakamlar üzerinden tasnifler olsa da- ilk kez Amr b. Ubeyd tarafından ortaya konmuş olması kuvvetle muhtemeldir. Zira -yukarıda belirttiğimiz üzere- Amr b. Ubeyd, yaptığı tasnifte Kur'an'ı 30 cüz ve 60 hizbe bölmüştür.

Sehâvî söz konusu taksimin bereketli (mübârek) bir taksim olduğunu ve birtakım faydalarının bulunduğunu belirtmiştir. Ona göre bu faydalardan biri, altılı olarak bölünen hizbleri üçte bir oranında bilmektedir. Nitekim daha önce ifade ettiğimiz üzere, yapılan taksimatta Kur'an 360 cüze ve 60 hizbe bölünmüştür. Dolayısıyla her hizb, toplamda 6 cüzden müteşekkildir. Buna göre her iki cüz, bir hizbin üçte birine, üç cüz bir hizbin yarısına ve dört cüz bir hizbin üçte ikisine tekabül etmektedir. Sehâvî'ye göre bu taksimin bir diğer faydası, cüzlere bölünmüş olarak Kur'an'ı parça parça bilmenin mümkün olmasıdır. Bu bağlamda Kur'an'ı yarısı itibarıyla 180 cüz, üçte biri 120, dörtte biri itibarıyla 90, beşte biri 72, altıda biri 60, sekizde biri 45 ve dokuzda biri 40 cüz olması açısından kısım kısım bilmek mümkün olmaktadır. Son olarak ona göre bu yöntem, hâfız olma sürecini kolaylaştıran bir uygulama olarak değerlendirilebilir. Çünkü hâfız olmak isteyen kişiye, bu taksimatla Kur'an'dan her gün bir cüz ezberlemek ağır gelmez.⁵³

Amr b. Ubeyd'e nispet edilen 360 günlük hâfızlık tertibi, Kur'an-ı Kerîm'in tamamını bir yıla yayılan sistematik ve tedrici bir süreçle hıfzıtmeyi hedeflemesi bakımından klasik ve modern ezber usullerden bazı yönleri itibarıyla ayrılmakta fakat avantaj ve dezavantajları itibarıyla de bazı yönlerden benzeşmektedir. Söz gelimi, Kur'an'ın başından sonuna kadar Mushaf tertibiyle veya sonundan başına doğru ezberlemeyi öngören usullerde geçmiş ezberler tekrarlanmaktadır. Osmanlı eğitim geleneğinde yaygınlık kazanan klasik hıfz yönteminde, öğrenci her cüzün nihai sayfasından başlamak suretiyle otuz cüzlük ilk periyodu tamamlamaktadır. Takip eden süreçte ise bir önceki turda hıfzedilen sayfayı muhafaza ederek, o sayfanın öncesinde yer alan sayfayı aynı sistematikte ezberine dâhil etmekte ve her turda bir sayfa derinleşerek otuz cüzü bu usulle ikmal etmektedir. Dolayısıyla bu yöntemlerin Amr'ın taksimatına göre kalıcılık açısından daha avantajlı oldukları söylenebilir. Fakat sürekli tekrarın hıfz sürecindeki bireyin üzerinde oluşturduğu zihinsel yorgunluk göz önünde bulundurulduğunda bunun zamanla motivasyon kaybına sebebiyet verebileceği, Amr'ın öngördüğü usulün ise

⁵³ Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, 1/484.

bu bağlamda daha işlevsel olduğu değerlendirilebilir.

Sonuç

Kur'an, inmeye başladığı tarihten itibaren hem yazılı olarak hem de ezberlenerek muhafaza edilmiştir. Bu bağlamda gerek Hz. Peygamber döneminde gerekse sonraki dönemlerde Kur'an'ın hıfzına önem verilmiş ve bunu kolaylaştırmaya yönelik çeşitli usuller ortaya konmuştur. Kur'an'ın başından sonuna doğru veya sonundan başına doğru, cüz cüz ya da sûre sûre, her cüzün son sayfasından başlayarak cüzün başına kadar tekrar ederek ezberlemek bu usullerden bazılarıdır. Hâfızlık yöntemlerinden biri de hicrî ikinci asırda Amr b. Ubeyd tarafından geliştirilmiş olan ve bir senede hâfızlığı tamamlayabilmeyi mümkün kılan metottur. Bu metoda göre Amr, Halife Mansûr'un isteğiyle bir senede baştan sona ezberlemesi için Kur'an'ı 360 güne bölmüş ve ilk etapta on ikişer cüz şeklinde tasnif ettiği parçaları tek bir cüzde toplamış, toplamda 30 cüz ve 60 hizb olacak şekilde bir Mushaf yazmıştır. Nakledildiğine göre Halife Mansûr, Mansûr'un oğlu ve başka kişiler, her gün bir cüz ezberleyerek bu taksimle hâfız olmuşlardır. Kaynaklarda Amr b. Ubeyd'e ait olduğu söylenen eserler veya risâleler arasında söz konusu usulle ilgili bir telif bulunmamakta ancak Amr b. Ubeyd'in çok sayıda risâle ve hutbesinin bulunduğu zikredilmektedir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bir senede hâfız olabilmek adına Kur'an'ın 360 güne bölündüğüne dair rivayet, ilk defa Sehâvî tarafından nakledilmektedir. Çağdaş dönemde Fuat Sezgin, İrlanda'nın Dublin şehrinde bulunan Chester Beatty Kütüphanesinde bu metodun bir risâle şeklinde mahtut olarak mevcut olduğunu kaydetmiştir. Josef van Ess de hala mahtut olan bu risâleden söz etmiş ve risâlenin değerinin pek bilinmediğini ifade etmiştir. Sehâvî'nin Amr b. Ubeyd'e nispet ederek bu metoda değinmesi ve 360 günlük taksimatı gün gün eserinde zikretmesi, aynı şekilde Chester Beatty Kütüphanesinde mahtut olan risâlede söz konusu taksimatın Amr b. Ubeyd'e nispet edilmesi sebebiyle bu risâlenin Amr'a ait olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Zira kaynaklarda her ne kadar ona ait böyle bir risâleden söz edilmese de kendisinin pek çok risâle ve hutbesinin bulunduğu nakledilmektedir. Diğer taraftan, çağdaş yazarlardan Hindî, Kur'an'ın altmışlı tasnifi olarak aktardığı rivayette, bu tasnifin Halife Mansûr'un emriyle yapıldığını ifade etmektedir. Amr b. Ubeyd'in ismi söz konusu rivayette geçmese de Sehâvî'nin naklettiği rivayet ve yazma olarak

bulunan nüsha bu taksimatın onun tarafından yapıldığını ihsas ettirmektedir. Bu da risâlenin Amr'a ait olduğu tezimizi güçlendiren diğer bir unsurdur. Öte yandan Sehâvî'nin naklettiği taksimatla yazma nüshadaki taksimat, âyet sayılarındaki cüzî farklılıklar dışında tamamen aynıdır.

Amr b. Ubeyd bu taksimatında mana veya konu bütünlüğünü dikkate almamıştır. Nitekim peş peşe olan iki günde bazen gramer/anlam olarak, kimi zaman da konu olarak bölünmeler mevcuttur. Kur'an'ın harf veya kelime sayısına göre yapılan muhtelif tasnifleriyle Amr'ın taksimatı arasında büyük oranda benzerlik olduğundan ötürü muhtemelen bu taksimat harf veya kelime sayısına göre yapılmıştır. Ayda bir hatim yapmak veya Ramazan aylarında teravîh namazlarını hatimle kıldırmak gibi gerekçelerle konu veya mana bütünlüğü esas alınarak Kur'an otuzlu cüzler şeklinde bölünmesi en yaygın uygulama olduğu halde, harf veya kelime sayısına göre Kur'an'ın otuzlu cüzlere bölünmesi ve altmışlı hizbler şeklinde tasnif edilmesi ulaşabildiğimiz veriler ışığında ilk defa Amr b. Ubeyd tarafından ortaya konmuştur. Öte taraftan bu taksimatta her gün, birbirine hacim olarak yakın bir şekilde düzenlendiği ve üç yüz altmış güne yayıldığı için hâfızlığa niyet eden kimseyi usandırmayacak bir biçimde ezber avantajı sağlayabilir. Fakat mana yahut konu bütünlüğü esas alınmadığı ve birbirini takip eden günlerde âyetler ikiye bölündüğünden dolayı Kur'an'ın anlam dünyasına nüfuz ederek ezberleme açısından bu bir dezavantaj kabul edilebilir. Ayrıca Sehâvî'nin bu taksimata ilişkin ifade ettiği faydalardan olan, Kur'an'ı cüz cüz veya hizbler şeklinde bilmenin, kanaatimizce konu ya da anlam bütünlüğü olmadan pek bir karşılığı yoktur. Son olarak bu tasnif, herhangi bir tekrarı da içerisinde barındırmadığı için ezberin muhafazası/kalıcılık itibarıyla da avantajlı gözükmemektedir. Nitekim makalenin birinci bölümünde bahsettiğimiz gibi bazı hâfızlık usulleri sürekli olarak tekrar etmeyi de ihtiva ettiği için daha kalıcı olabilmektedir. Amr b. Ubeyd'in ortaya koyduğu usulde ise söz gelimi hâfızlığında sona yaklaşan biri, ilk etaplarda ezberlediği yerleri unutabilir. Bu da taksimatın ezber muhafazası açısından olumsuz bir yönü olarak zikredilebilir.

Kaynakça

- Abdûlbakî, Muhammed Fuad. *el-Mu'cemü'l-müfehhas li'elfâzi'l Kur'ânî'l-Kerîm*. Kâhire: Matbaatü Dâru'l-Kütübî'l-Misriyye, 1945.
- Ağırbaş, Abdulhekim. "Hz. Peygamber Döneminde Kur'an/Kırâat Eğitim-Öğretimi". *Dârü'lhadis İslami Araştırmalar Dergisi* 1 (2021), 83-117.
- Ağırbaş, Abdulhekim. *Kırâat Eğitim-Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1. Baskı., 2022.
- Akdağ, Mustafa. *Tefsirde İbâdiyye-Mu'tezile Etkileşimi*. Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2024.
- Amr b. Ubeyd. *Eczâü Selâsi Mi'e ve Sittîn*. Dublin: Chester Beatty Library, 3165, 33a-42a.
- Amr b. Ubeyd. *Eczâü selâsi mi'e ve sittîn* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Mikrofilm, 05547-003), 33a-42a.
- Aslan, İbrahim. "Mu'tezile Kelamı", *Kelam Tarihi*. ed. İbrahim Aslan – Osman Demir. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2022.
- Aslan, Ömer. *Kur'ân'da Hıfz Kavramı*. İstanbul: Asitan Kitap, 1. Baskı., 2018.
- Aydın, Osman. *İslam Düşüncesinde Aklileşme Süreci*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013.
- Aynî, Bedrüddîn. *Umdetü'l-kârî şerhu sahîhi'l-Buhârî*. 25 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.
- Baştürk, Hülya. "İlk Dönem Hâfızlığının Günümüzdeki Hâfızlık Eğitimi ile Karşılaştırılması". *Genç Akademisyenler Birliği Sosyal Bilimler Dergisi* 2/1 (2022), 146-160.
- Bilgin, Mustafa. *Tefsirde Mu'tezile Ekolü*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâîl. *Sahîhu'l-Buhârî*. 9 Cilt. Dimeşk: Dâru Tavgi'n Necât, 2001.
- Cebeci Suat. "Kur'an Öğretim Geleneği Olarak Hâfızlık Eğitimi". *Diyanet İlmi Dergi* 46/4 (ts.).
- Cevherî, İsmail b. Hammad. *Tâcu'l-luğa ve sıhâhu'l-Arabiyye*. thk. Şihabüddin Ebû Amr. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1407/1987.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf. *Kitâbu't-Ta'rîfât*. thk. Heyet. Beyrut: Daru'l Kütübî'l İlmiyye, 1403/1983.

- Çakıcı, İrfan. "Kur'ân'ın Korunmasında Hıfz ve Kitabet". *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 11/2 (2019), 573-597.
- Çimen, Abdullah Emin. "Hâfızlık Müessesesi, Ülkemizdeki Hâfızlık Çalışmalarıyla İlgili Bazı Değerlendirmeler ve Hâfızlığın Sağlamaştırılmasında Bir Metot Denemesi". *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 18 (2007), 91-166.
- Dağ, Mehmet - Tetik, İbrahim. *Nüzûl Dönemi Kur'ân Tarihi Rivayet Merkezli Bütüncül Bir Okuma*. İstanbul: KURAMER Yayınları, 1. Baskı., 2023.
- Dânî. *el-Beyân fî 'addi âyi'l-Kur'ân*. thk. Gânim Kaddûrî el-Hamed. Kuveyt: Merkezü'l-Mahtutât ve't-Türâs, 1994.
- Elbânî, Muhammed Nasıruddîn. *es-Silsiletu's-sahîha*. Riyad: Mektebetü'l-Me'arif, ts.
- Ess, Josef van. *Theoloogie und Gesellschaft im 2. und 3. Jahrhundert Hidschra*. 4 Cilt. Berlin - New York: Walter de Gruyter, 1991.
- Ezherî, Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbu'l-Luğa*. thk. Muhammed Avd Mir'ab. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 2001.
- Fırat, Yavuz. *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 1. Baskı., 2018.
- Hayyûn, Raşîd. *Mu'teziletü'l-Basra ve Bağdâd*. Beyrut: Dâru'l-Hikme, 1997.
- Hindî, Muhammed Sâdik. *Künûzü eltâfi'l-burhân fî rumûzi evkâfi'l-Kur'ân*. Kâhire: y.y., 1873.
- İsfahânî, Râgıb. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*. thk. Safvan Adnan ed-Dâvûdî. Dimeşk: Daru'l Kalem, 1992.
- İbn Ebî Dâvûd. *Kitâbü'l-Mesâhif*. thk. Muhammed b. Abde. Kâhire: el-Fârûku'l-Hadîse, 2002.
- İbn Hallikân. *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâü ebnâi'z-zemân*. thk. İhsân Abbâs. 7 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1971.
- İbn Kuteybe. *el-Maârif*. thk. Servet Ukkâşe. Kâhire: el-Hey'etü'l-Mısıriyyetü'l-Âmme Li'l-Kitâb, 2011.
- İbn Manzûr. *Lisanu'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Daru Sâdır, 3. Basım, 1993.
- İbn Mücâhid. *Kitâbü's-seb'a fî'l-kırâât*. thk. Şevkî Dâyf. Kâhire: Dârü'l-Meârif, 2. Baskı., 1980.
- İbn Sa'd. *et-Tabakâtu'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ. 8 Cilt. Beyrut: Daru'l Kütübî'l İlmiyye, 1410/1990.
- İbnü'l-Cezerî. *en-Neşr fî'l-kırâ'âtî'l-'aşr*. thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ'. 2 Cilt. Beyrut: Daru'l Kütübî'l İlmiyye, ts.
- İbnü'l-Cezerî. *Ğâyetu'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ'*. thk. Bergstraesser. 2 Cilt.

- Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l- İlmiyye, 2006.
- İbnü'l-Murtazâ. *Tabakâtü'l-Mu'tezile*. thk. Susanna Diwald-Wilzer. Beyrut: Franz Steiner Verlag, 1961.
- İbnü'n-Nedîm. *el-Fihrist*. thk. Eymen Fuâd Seyyid. 6 Cilt. İngiltere: Müessesetü'l-Furkân Li't-Türâsi'l-İslâmî, 2014.
- İlhan, Avni. "Amr b. Ubeyd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/93-94. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.
- Ka'bî. *el-Makâlât (Fadlû'l-i'tizâl ve tabakâtü'l-Mu'tezile içinde)*. thk. Fuâd Seyyid. Beyrut: Dâru'l-Fârâbî, 2017.
- Kâdî Abdülcebâr. *Fadlû'l-i'tizâl ve tabakâtü'l-Mu'tezile*. thk. Fuâd Seyyid. Beyrut: Dâru'l-Fârâbî, 2017.
- Kara, Mehmet. *Sayısal Boyutuyla Kur'an Metni (Addu'l-Ây İlmi)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2024.
- Kara, Mustafa. "Hâfızlık-Meal/Tefsir İlişkisi". *Çeşitli Yönleriyle Hafızlık Eğitimi*. ed. Hatice Şahin Aynur. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları Ensar Neşriyat, 1. Basım, 2021.
- Kettânî, Muhammed Abdülhay. *et-Terâtibu'l-idâriyye nizâmü'l-hükûmeti'n-Nebeviyye*. 2 Cilt. Beyrut: Daru'l-Erkâm, 2. Baskı., ts.
- Köç, İbrahim. *Mu'tezile'nin Tarihsel Gelişiminde Amr b. Ubeyd'in Yeri*. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- Kuloğlu, Rahime - Kanger, Faruk. "Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesinin Yönetimsel Açından Değerlendirilmesi". *Usul İslam Araştırmaları* 38/38 (2022), 139-170.
- Kurt, Yaşar. "Kur'ân'ın Korunmasında Hâfızlık Müessesesi". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/22 (2012), 229-251.
- Makdisî, Ebû Şâme. *el-Mürşidü'l-vecîz ilâ 'ulûm tete'alleku bi'l-Kitâbi'l-'Azîz*. thk. Tayyar Altıkulaç. Beyrut: Daru Sâdır, 1975.
- Maşalı, Mehmed Emin. *Kur'an'ın Metin Yapısı*. Ankara: OTTO Yayınları, 2. Baskı., 2015.
- Maşalı, Mehmet Emin. "Mushaf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/242-248. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.
- Mizzî, Yûsuf b. Abdurrahmân. *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâi'r-ricâl*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1992.
- Nüveyhid, Âdil. *Mu'cemü'l-müfessirîn min sadri'l-İslâm hatte'l-asri'l-hâdır*. 7 Cilt. Beyrut: Müessesetü Nüveyhid, 1988.

- Özden, Betül. *Hâfızlık Olgusu ve İnsan Üzerindeki Etkileri*. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024.
- Rabîi, Fâlih. *Târîhu'l-Mu'tezile: fikruhüm ve akâidühüm*. Kâhire: Dâru's-Sekâfeti Li'n-Neşr, 2001.
- Sehâvî, Alemüddîn. *Cemâlü'l-kurrâ' ve kemâlü'l-ikrâ'*. thk. Abdü'l-Hak Abdü'd-Dâim Seyfû'l-Kâdî. 6 Cilt. Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 1999.
- Seyyid, Muhammed Sâlih Muhammed. *'Amr b. Ubeyd ve ârâühü'l-kelebiyye*. Kâhire: Mektebetü Nehdati's-Şark, 1985.
- Sezgin, Fuat. *Geschichte des arabischen Schrifttums*. 17 Cilt. Leiden: Brill, 1967.
- Söylemez, Mehmet Mahfuz. "İslam'ın Erken Dönemlerinde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri". *Dini Araştırmalar* 5/13 (2002), 67.
- Şahin Aynur, Hatice. *"Kur'an Hıfzı" Geleneği ve Günümüzdeki Uygulama Biçimleri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1. Baskı., 2015.
- Şerîf el-Murtazâ. *Emâli'l-Murtazâ (Ğureru'l-Fevâid ve Düreru'l-Kalâid)*. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm. Kâhire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1954.
- Temel, Nihat. *Kırâat ve Tecvid İstılahları*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2018.
- Zürkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilü'l-'irfân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. 2 Cilt. Matbaatü İsa el-Babî'l Halebi, 3. Basım, ts.